

III. MATERIAŁY I ŹRÓDŁA

Rafał Jankowski

(Archiwum Główne Akt Dawnych, Warszawa)

INWENTARZ RUCHOMOŚCI JANUSZA OSTROGSKIEGO (1554–1620), KASZTELANA KRAKOWSKIEGO, ZŁOŻONYCH W ZAMKU ĆMIELOWSKIM W 1620 R.

Co pozostało po Ostrogskich?

Wielu historyków nowożytnych zadaje sobie pytanie, co pozostało po jednym z najważniejszych i najbardziej znaczących rodów magnackich dawnej Rzeczypospolitej? Na tak trudne pytanie spróbował odpowiedzieć Tomasz Kempa w podsumowaniu książki *Dzieje rodu Ostrogskich*. Zauważył, że paradoksalnie długoletnie (do 1766 r.) „spory o ordynację ostrogską przyczyniły się w pewnym stopniu do utrwalenia w szlacheckim społeczeństwie Rzeczypospolitej pamięci o zasłużonym dla państwa rodzie Ostrogskich”. Byli oni fundatorami dziesiątek obiektów sakralnych, głównie prawosławnych, przede wszystkim na Wołyniu. Należeli do najbardziej zasłużonych rodów magnackich w dziedzinie kolonizacji Ukrainy, gdzie do dzisiaj przetrwało wiele miast i miasteczek, które zakładali Ostrogscy. Ślady ich mecenatu kulturalnego znajdziemy także w dzisiejszej Polsce¹. Olbrzymie posiadłości Ostrogskich przeszły drogą koligacji, poprzez siostry i córki Aleksandra (1570–1603), wojewody wołyńskiego i Janusza Ostrogskiego (1554–1620), kasztelana krakowskiego w ręce: Lubomirskich², Chodkiewiczów³, Zamoyskich⁴, Radziwił-

---

¹ T. Kempa, *Dzieje rodu Ostrogskich*, Toruń 2002, s. 155–160.

² Zofia (1595–1622), córka Aleksandra Ostrogskiego (1570–1603), woj. wołyńskiego i Anny z Kostów (1575–1635), od 1613 r. żona Stanisława Lubomirskiego (1583–1649), późniejszego woj. krakowskiego; J. Długosz, *Podział latyfundium Ostrogskich w roku 1621*, „Acta Universitatis Wratislaviensis”, nr 108, „Historia” t. 16, 1969, s. 5–6 i 15; tenże, *Latyfundium Lubomirskich w XVII wieku*, Opole 1997, s. 20 i n.

³ Anna Alojza (1600–1654), córka Aleksandra Ostrogskiego i Anny z Kostów, od 24 XI 1620 r. żona Jana Karola Chodkiewicza (1560–1621), woj. wileńskiego i hetm. w lit., ostatnia z rodu; J. Długosz, *Podział latyfundium*, s. 5–6; S. Kardaszewicz, *Dzieje dawniejszego miasta Ostroga. Materiały do historii Wołynia z przedmową Aleksandra Jabłonowskiego oraz z życiorysem autora przez Henryka Mościckiego*, Warszawa–Kraków 1913, s. 54.

⁴ Katarzyna (1602–1642), córka Aleksandra Ostrogskiego i Anny z Kostów, od 24 XI 1620 r. żona Tomasza Zamoyskiego (1594–1638), późniejszego kanclerza w. kor.; zob. list w sprawie tego małżeństwa, Janusza Ostrogskiego (1554–1620), kaszt. krakowskiego do Tomasza

łów⁵ i Zasławskich (ordynacja i większość dóbr)⁶. Później poprzez różnego rodzaju koligacje małżeńskie na dawnym majątku Ostrogskich wzbogacili się także Sanguszkowie, Wiśniowiecy, Jabłonowscy, Małachowscy i jeszcze wiele innych rodów magnackich i szlacheckich⁷.

Wiadomo z opracowań, że:

Zamek ostrogski posiadał starodawne bogate archiwum ks. Ostrogskich. Ogromny ten i nader cenny dla dziejów zbiór dokumentów zwiększali jeszcze kniaziowie i szlachta z całej Rusi w rozmaitych epokach, w czasie burz i zawichrzeń krajowych przechowują tu swe pergaminy, które pozostały na zawsze w tem archiwum. Następnie zwiększyli jeszcze ten zbiór Lubomirscy i Sanguszkowie, wcielając do niego swe dokumenty. Ostatni ordynat, ks. Janusz [Aleksander] Sanguszko [(1712–1775)], archiwum w Ostroga przewiózł do Dubna i w tamtejszym zamku umieścił. Po sprzedaży Dubna w niedawnych czasach [przez przedstawiciela nowych właścicieli Józefa Lubomirskiego (1839–1911) w 1870 r., jego matka], księżna Jadwiga [z Jabłonowskich z Krzewina (zm. ok. 1889)] Lubomirska archiwum przewiozła do Dermania, [który notabene też został sprzedany przez tegoż w 1900 r.], gdzie i teraz się znajduje — w zaniedbaniu i zapomnieniu⁸.

Okolo 1861 r. *Encyklopedia Powszechna Orgelbranda* podaje, że zamek w Dubnie

w murach zaś swych mieści liczne i ciekawe bardzo archiwum książąt Ostrogskich, Zbarażskich, Lubomirskich, jakoteż Zamoyskich, Koniecpolskich i wielu okolicznej szlachty, którzy składali tu swe pergamina i skarby, jako w miejscu bezpiecznym od napaści nieprzyjaciół. Wiele papierów, które powinny być zachowane w archiwum koronnym, znajduje się tutaj i zdaje się że z pergaminami Zamoyskiego weszły⁹.

W podsumowaniu, tych dość zawiłych cytatów, niestety z konieczności, gdyż są to znane mi jedyne opisy niegdyś jednego z największych archiwów magnackich,

Zamoyskiego, Jarosław 22 II 1620 r., Archiwum Główne Akt Dawnych (dalej: AGAD), Archiwum Zamoyskich (dalej: AZ), nr 357, s. 12; J. Długosz, *Podział latyfundium*, s. 5–6; S. Kardaszewicz, *Dzieje*, s. 54.

⁵ Elżbieta (Halszka) (zm. 1599), córka Konstantego Wasyla Ostrogskiego (ok. 1524/25–1608), woj. kijowskiego i Zofii Tarnowskiej (1534–1570), od 1574 r. żona Jana Kiszki (1547–1592), wówczas krajczego litewskiego, później kaszt. wileńskiego, a od 1593 r. czwarta żona Krzysztofa Radziwiłła zw. „Piorunem” (1547–1603), woj. wileńskiego i hetm. w lit. oraz jej rodzona siostra Katarzyna (1560–1579), od 22 VII 1578 r. druga żona „Pioruna”, a matka Janusza Radziwiłła (1579–1620), kaszt. wileńskiego (S. Kardaszewicz, *Dzieje*, s. 42); Eleonora (1582–1618), córka Janusza Ostrogskiego (1554–1620), kaszt. krakowskiego i Zuzanny Seredy (1566–1596), od 1601 r. żona Hieronima Jazłowieckiego (1570–1607), późniejszego woj. podolskiego, a od 1609 r. Jana Jerzego Radziwiłła (1588–1625), późniejszego kaszt. trockiego.

⁶ Eufrozyna (po 1582–1628), córka Janusza Ostrogskiego i Zuzanny Seredy, żona Aleksandra Zasławskiego (1577–1629), woj. braclawskiego, później kijowskiego, którego synowie, najpierw Franciszek (zm. 1622), później Władysław–Dominik (po 1618–1656), woj. krakowski, odziedziczyli ordynację, i którzy odąd zwali się Zasławscy–Ostrogscy; J. Długosz, *Podział latyfundium*, s. 5; S. Kardaszewicz, *Dzieje*, s. 51 i 54; J. Wolff, *Kniazowie litewsko-ruscy do końca czternastego wieku*, Warszawa 1895, s. 603.

⁷ O Ostrogskich i rozpadzie ich latyfundium zob. T. Kempa, op. cit.; J. Wolff, op. cit., s. 342–359; J. Długosz, *Podział latyfundium*, s. 2–6; S. Kardaszewicz, *Dzieje*, s. 42, 46 i n.

⁸ S. Kardaszewicz, *Dzieje*, s. 95 (notatka sprzed 1887 r.); J. Krz., *Ostróg* [w:] *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, red. B. Chlebowski i W. Walewski wg planu F. Sulimierskiego (dalej: SGK), t. 7, Warszawa 1886, s. 684.

⁹ T. S[typułkowski], *Dubno* [w:] *Encyklopedyja powszechna*, wyd. S. Orgelbranda, t. 7, Warszawa 1861, s. 533.

należy stwierdzić, że bezspornym jest też fakt, że zniszczone zostało (do dzisiaj nie wiadomo dokładnie w jakich okolicznościach)¹⁰ bogate archiwum rodowe Ostrogskich, które trzymali w swoich rękach Lubomirscy w Dubnie, a potem w Dermaniu¹¹. Ocalały jedynie jego szczątki w archiwach magnackich i szlacheckich¹², oraz ta część archiwaliów, która już w 1. połowie XVIII w. wraz z dobrami ordynackimi znalazła się u Sanguszków w Sławucie na Wołyniu¹³. Zagłada archiwum spowo-

¹⁰ I. Radliński, *Dubno*, SGKP, t. 2, Warszawa 1881, s. 195: „Co się stało z archiwum, które mieścił zamek dubieński, czy wraz z innymi sprzętami, obrazami i portretami, rozkupione zostało przez kramarzy miejscowych, czy też pozostało w zamku i butwieje gdzieś w kącie, niewiadomo”.

¹¹ R. Aftanazy, *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*, t. 5: *Województwo wołyńskie*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1994, s. 96, 110–111, 621; F. Radziszewski, *Wiadomość historyczno–statystyczna o znakomitszych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych, tak niegdyś byłych jako i obecnie istniejących w krajach dawną Polską składających, a mianowicie: w Królestwie Polskiem, Galicyi, W. Ks. Poznańskiem i Zachodnich guberniach Państwa Rossyjskiego*, Kraków 1875, s. 12: „Bogate archiwum Lubomirskich, a tam dawne archiwum książąt Ostrogskich, przywiezione tu [do Dubna] z Ostroga, również zostały rozszarpane i poszły w rozsypek” (s. 11–12); F. S[ulimierski], *Dermań*, SGKP, t. 2, s. 8; E. Chwałewik, *Zbiory polskie. Archiwa, biblioteki, gabinety, galerje, muzea i inne zbiory pamiątek przeszłości w Ojczyźnie i na Obczyźnie w porządku alfabetycznym według miejscowości ułożone*, t. 1, Warszawa–Kraków 1926, s. 63. Zob. też: J. Krz., *Zastaw*, SGKP, t. 14, Warszawa 1895, s. 444: „wszystko w najokropniejszym nieładzie i porozrywane”; T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, r. 5, Poznań 1883, s. 300–301.

¹² Np. w AGAD, tzw. Archiwum Warszawskie Radziwiłłów (dalej: AR), dział (dalej: dz.) X: „Dokumenty domów obcych”, akta nieuporządkowane, pudło opisane: „Różne rodziny O–Z. Uz. 95”, zawiera ok. 3 cm akt Ostrogskich z lat 1525–1600 [1621], głównie w kopiach bliskoczesnych; AGAD, Archiwum Lubomirskich z Małej Wsi (dalej: ALzMW), nr 1572 i 1684, zawierają ok. 9 cm akt majątkowo–prawnych Ostrogskich z lat [1539] 1585–1623, w większości w oryginałach; AGAD, AZ, nr 2876: zawiera ok. 1 cm akt Ostrogskich z lat 1546–1624 i b.d, w oryginałach i kopiach bliskoczesnych, głównie Konstantego Wasyla, woj. kijowskiego, jego syna Janusza, kaszt. krakowskiego i Aleksandra, woj. wołyńskiego, żony tego ostatniego Anny z Kostków i syna Aleksandra, Janusza (ok. 1599–1619); akta procesów o szkody graniczne w Dubnie, Zassowie, Wiewiórcie i Kłodnie (Kłodno), korespondencja prywatna, list polecający dla Janusza Ostrogskiego udającego się w pielgrzymkę do Włoch i Hiszpanii, przeszły do archiwum Zamoyskich poprzez Katarzynę Ostrogską, córkę Aleksandra, a żonę Tomasza Zamoyskiego (s. 1–82v); AGAD, Nabytki Oddziału III, nr 177: akta majątkowo–prawne dóbr Dedkowice (Didkowicze) z lat 1559–1624, również Janusza Ostrogskiego z dokumentami z 1586 i 1615 r. (s. 35–38) i nr 651: Zapis kniazia Rużyńskiego dla Janusza Ostrogskiego, kaszt. krakowskiego 1200 złp. za poczynione krzywdy poddanych białocerkiewskich, oryg., Lublin 21 IV 1602 r., s. 39–41. Korespondencja do Janusza Ostrogskiego, kaszt. krakowskiego, Anny z Kostków Ostrogskiej i Anny Alojzy z Ostrogskich Chodkiewiczowej z lat 1588, 1602–1620 i 1648–1652 zachowała się w AGAD, Archiwum Potockich z Łańcuta (dalej: APzŁ), nr 1519–1600; do Janusza z lat 1599–1619; AGAD, Archiwum Publiczne Potockich, nr 7/t. 1, s. 56–57, 77–78, 90–91, 128–129, 154–155, 166–167, 168–170 i listy od tegoż Janusza do różnych i do tegoż od różnych osób z lat 1591–1620, tamże, nr 9/t. 1, s. 46–346. Na temat zawartości zespołu Archiwum Lubomirskich z Dubna z lat 1619–1867 przechowywanego w Archiwum Państwowym w Lublinie zob. E. Wierzbicka, *Znaczenie archiwów rodowych i ich stan przygotowania do badań historycznych na przykładzie archiwaliów książąt Worontewskich z Huszlewa i Lubomirskich z Dubna*, „Miscellanea Historico–Archivistica” (dalej: MHA), t. 9, Warszawa 1998, s. 67–69.

¹³ Obecnie w Archiwum Państwowym w Krakowie (dalej: APK), Oddział na Wawelu, Archiwum Sanguszków (dalej: ASang); zob.: K. Syta, *Dzieje archiwów książąt Sanguszków*, MHA, t. 11, Warszawa 2000, s. 105–110; B. Gorczak, *Przedmowa [w:] Katalog rękopisów Archiwum X.X. Sanguszków w Sławucie. Ułożył i historię tegoż archiwum skreślił Bronisław Gorczak, konserwator zbiorów sławuckich*, Sławuta 1902, s. II–XLV.

dowała, że nasza wiedza o rodzie Ostrogskich nie jest wprost proporcjonalna do znaczenia jakie odgrywał w przeszłości.

Celem artykułu nie jest polemika z T. Kempą, ale próba przedstawienia tego, co w przededniu śmierci (w 1620 r.) posiadał w jednym ze skarbców w Ćmielowie, ostatni męski przedstawiciel najmożniejszego rodu magnackiego Rzeczypospolitej. Na przełomie XVI i XVII w. Ostrogscy byli największymi posiadaczami ziemi w Rzeczypospolitej. Należała do nich ponad 1/3 Wołynia, a ponadto znaczne majątki na Kijowszczyźnie, Podolu oraz w zachodniej Małopolsce, nie licząc mniejszych dóbr w Wielkim Księstwie Litewskim. Stąd brała się ich potęga ekonomiczna i poniekąd polityczna. Janusz zmarł w 1620 r. nie pozostawiając dziedzica, bowiem we wczesnym dzieciństwie zmarł jego jedyny syn Jan Włodzimierz (23 IV 1617– przed VI 1618), urodzony z trzeciego małżeństwa, zwartego w 1612 r. już w podeszłym wieku (58 lat) z Teofilą Tarłówną (ok. 1595–1635), kasztelaną sądecką. Ordynacja i większość dóbr, w tym dobra Ćmielowskie wraz z zamkiem, przeszły w ręce książąt Zasławskich.

Zamek w Ćmielowie

Ćmielów leży na północnej krawędzi Wyżyny Opatowskiej. Zamek w Ćmielowie należał w XIV–XVI w. do Szydłowieckich¹⁴, od 2. połowy XVI w. był w rękach Tarnowskich, później Ostrogskich, w 2. połowie XVII w. Wiśniowieckich, potem Sanguszków i od 1753 r. Małachowskich. W r. 1657 był oblegany przez Szwedów. W 1702 r. został częściowo rozebrany, ok. 1800 r. przedzamecze przerobiono na browar, a w 1905 r. na łaźnię. Zamek zaczął niszczeć w XIX w. Do naszych czasów w Ćmielowie zachowały się ruiny zamku położone na wschód od miasta, w podmokłej, zalewowej dolinie rzeki Kamiennej. W 2007 r. nieruchomość zakupił prywatny inwestor, który zamierza odbudować budynek przedzamecza.

Zamek wznosił w latach 1519–1531 Krzysztof Szydłowiecki (1467–1532), kasztelan krakowski i kanclerz wielki koronny, być może wykorzystując wcześniejsze założenie. Składał się z dwu członów — zamku właściwego na wyspie otoczonej wodą oraz położonego od strony południowej przedzamecza z wieżą bramną. Z zamku właściwego pozostały tylko fragmenty murów zapewne dwóch budynków mieszkalnych, ustawionych być może równolegle do siebie. Elementem łączącym je od północy była kaplica zamkowa, której budowę ukończono w 1528 r. Znajdowała się w przyziemiu; składała się z nawy i prezbiterium zamkniętego wielobocznie. Ponad nią, na wyższej kondygnacji, były pomieszczenia mieszkalne. Z zabudowań pierwotnego przedzamecza pozostała trzykondygnacyjna wieża bramna wysunięta na zewnątrz linii murów, połączona obecnie z długim budynkiem gospodarczym.

---

¹⁴ 2 VIII 1549 r. w Ćmielowie urodził się Mikołaj Krzysztof Radziwiłł zw. „Sierotką”, jako najstarsze dziecko Mikołaja Radziwiłła zw. „Czarnym” (1515–1565), późniejszego woj. wileńskiego i kanclerza w. lit. i najmłodszej córki kaszt. krakowskiego i kanclerza w. kor. Krzysztofa Szydłowieckiego (1467–1532) i Zofii z Targowiska (zm. 1556), która wniosła mężowi m.in. 1/3 Ćmielowa — Elżbiety (1533–1562), gdzie pozostawał przez pierwsze miesiące życia, tam też zapewne został ochrzczony, później kilkakrotnie miasto odwiedzał za życia. T. Kempa, *Mikołaj Krzysztof Radziwiłł Sierotka (1549–1616), wojewoda wileński*, Warszawa 2000, s. 25–26, 323, 326, 330; E. Kotłubaj, *Galerja Nieświeżska portretów Radziwiłłowskich*, Wilno 1857, s. 305.

którego gruba ściana zewnętrzna od południa oraz ślady na wieży wskazują, że pierwotnie był tam ganek straży z przedpiersiem. Brama przejazdowa w przyziemiu wieży jest przesklepiona, z ostrołukowymi otworami wjazdowymi w ciosowych obramieniach. Od strony wjazdu są skarpy narożne, a w przyziemiu po obu stronach otworu bramnego — strzelnice kluczowe, ponad bramą kamienna tablica fundacyjna w renesansowym obramieniu, z wyrytym rokiem 1531. Wczesnorenesansowe obramowania mają również okna w górnych kondygnacjach wieży¹⁵.

Książę Janusz Ostrogski (1554–12/13 IX 1620) od 25 II 1593 r. piastował najważniejszy świecki urząd w Koronie — kasztelana krakowskiego. Wcześniej, od 1584 r., był wojewodą wołyńskim. W tymże województwie miał starostwo włodzimierskie, a w województwie kijowskim 5 kolejnych: białocerkiewskie, bohusławskie, czerkaskie, kaniowskie i perejasławskie. Był jednym z najbogatszych magnatów Rzeczypospolitej, pierwszym ordynatem Ostrogskim i zarazem ostatnim męskim przedstawicielem rodu. Był synem Konstantego Wasyla (ok. 1524/25–1608), wojewody kijowskiego i Zofii z Tarnowskich (1534–1570), córki hetmana wielkiego koronnego Jana Amora Tarnowskiego (1488–1561), wnukiem najświetlejszej postaci rodu hetmana wielkiego litewskiego Konstantego Ostrogskiego (1460–1530). Jego główną rezydencją było Dubno, ale książę Janusz lubił przebywać także w maczyńskim Tarnowie¹⁶. Od 1573 r. był dzierżawcą 1/3 dóbr ćmielowskich, które wydzierżawił mu ojciec. Później, po przeprowadzonych układach rodzinnych, poczynając od 1603 r. stał się ich właścicielem. Jednak już wcześniej, w latach 1590–1591 nabył część dóbr ćmielowskich od starosty drohickiego Mikołaja z Ciechanowca Kiszki (1565?–1620)¹⁷. W maju 1606 r. książę rozpoczął proces skupowania rozdzielonych części dóbr ćmielowskich, gromadząc je w jednym ręku. W tym czasie zdecydował się przywrócić rangę zamku ćmielowskiemu, jako centrum klucza majątkowego. Do 1617 r. Janusz Ostrogski przejął pełną kontrolę nad dawnym kluczem ćmielowskim. Jak widzimy, Janusz Ostrogski miał powód aby uczynić z zamku ćmielowskiego swą ulubioną siedzibę. Jak mówi niżej cytowane źródło, kasztelan krakowski w nowo restaurowanym zamku „wszystkie skarby — — zamykał”¹⁸.

¹⁵ M. Gosztyła, M. Proksa, *Zamki Polski południowo-wschodniej*, Przemysł 1997, s. 31–33; A. Gruszecki, *Bastionowe zamki w Małopolsce*, Warszawa 1962, s. 195–205; B. Guerquin, *Zamki w Polsce*, Warszawa 1984, s. 137; S. Kołodziejcki, *Ćmielów* [w:] L. Kajzer, S. Kołodziejcki, J. Salm, *Leksykon zamków w Polsce*, Warszawa 2010, s. 148–151; *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 3: *Województwo kieleckie*, red. J. Z. Łoziński, B. Wolff, z. 7: *Powiat opatowski*, Warszawa 1959, s. 9 i 12–14; *Starożytna Polska pod względem historycznym, geograficznym i statystycznym*, opisana przez M. Balińskiego i T. Lipińskiego, poprawione i uzupełnione przez F. K. Martynowskiego, t. 2, z. 6, Warszawa 1885, s. 335–336; A. Pal[mirski] i B. Ch[lebowski], *Ćmielów* [w:] SGKP, t. 1, Warszawa 1880, s. 709–710; B. Ch[lebowski], *Podgrodzie* [w:] SGKP, t. 8, Warszawa 1887, s. 382.

¹⁶ T. Chynczewska-Hennel, *Ostrogski Janusz książę (ok. 1554–1620)* [w:] *Polski słownik biograficzny* (dalej: PSB), t. 24, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979, s. 481–486; T. Kempa, op. cit., s. 124–127, 129–154 (szczególnie s. 134–154). Zachowana korespondencja Janusza Ostrogskiego kierowana była głównie z: Dubna, Ostroga, Jarosławia, Tarnowa i Opatowa. AGAD, AZ, nr 222, 357 i 685, tamże, AR V, nr 11077. Dwa razy zdarzyło się, że wysyłane były z Ćmielowa (30 V i 6 VII 1608 r.), tamże, s. 71 i 76.

¹⁷ APK, ASang, teka 546/15 („Akta obcych rodów. Ostrogski Janusz. Nabycie dóbr Ćmielów od Mikołaja z Ciechanowca Kiszki”).

¹⁸ S. Kardaszewicz, *Dzieje*, s. 52.

Trzy ostatnie miesiące życia Janusz Ostrogski spędził przykuty do łóżka z objawami daleko posuniętej miażdżycy. Już na początku lipca w Warszawie rozchodziły się wieści o jego śmierci. Pochowano go w Tarnowie 3 XI 1620 r. Jeszcze za jego życia sporządzono inwentarz najważniejszego skarbcza w Ćmielowie. Został on spisany w dniach 13–14 IV 1620 r., a uzupełniony 24 VI 1620 r. Zapewne uczyniono tak, aby zapobiec tak karygodnym scenom, jakie miały miejsce w Ostrogu po śmierci bratanka Janusza Ostrogskiego (1598–1619), syna Aleksandra, wojewody wołyńskiego, a opisanych przez sługę ordynata, Jerzego Klimaszewicza¹⁹.

Stanisław Kardaszewicz (1826–1887) w swoich „materiałach do historii Wołynia” pozostawił wypis ze współczesnego źródła datowanego na rok 1620, które tak opisuje ostatnie miesiące kasztelana krakowskiego:

Tego roku, którego na Trybunale były opieki xiężniczek Jarosławskich [Anny Alojzy (1600–1654) i Katarzyny (1602–1642), córek Aleksandra Ostrogskiego, wojewody wołyńskiego i Anny z Kostków (1575–1622), „księżnej Jarosławskiej”], osądzony p. Krakowski [Janusz Ostrogski], w melancholiją i w chorobę zapadłszy, po sprawie owej Lubelskiej w Wołowiczach²⁰ leżąc, kilka miesięcy w rozumie zapominający się, umarł w Sobotę 12 Octobris. Przed śmiercią jego wielkie factie najdowały się, szukając sposobu, jakoby dispositio majątności, którą za żywota uczynił, szyję złamała. Zaczym i Testament ultimae voluntatis illius praktykami onymi zaginał. A jeszcze więcej chciwość domowych otwarła oczy na zbiory jego, osobliwie na te, które z sobą woził: jakoż czuł to in delirio p. Krakowski sam, że się zawsze o skarbach swych przed śmiercią swą pytał więcej, niżeli o Panu Bogu i zbawienie duszy swojej. Ledwie co umarł, tegoż dnia naprędce ładajki wóz ciało zanego pana włożywszy, P. [Rafał Leszczyński (1579–1636),] Wojewoda Bełzki, który z P. [Aleksandrem Zasławskim (1577–1629)] Wojewodą Braclawskim natenczas obecnie byli, pospołu z Xiężną Jej Mością [Teofilą Tarłówną], Panią Krakowską, ciało powieźli do Czmielowa [Ćmielowa], tam gdzie wszystkie skarby nieboszczyk zamykał. Tamże w Czmielowie przyjechał Jego Mość X. [Marcin II] Szyszkowski [(1554–1630)], Biskup Krakowski, X. [Andrzej] Lipski [(1572–1631) wówczas], Biskup Łucki, z inszemni opiekunami²¹, X. [Jakub] Zadzik [(1582–1642), wówczas regent kancelarii większej,] od króla Imści, chcąc aby skarb otworzono, ale iż słudzy dworowi, pospołu z Jego Mością panem Wojewodą Braclawskim, zięciem Jego Mści Pana Krakowskiego, Confederatio podnieśli, skarbu żadnym sposobem nie dopuszczając otwarzać, póki by się Panu Wojewodzie i wszystkim dworowym w nagrodzie dosyć nie stało. Ale iż im assecuratio panowie opiekunowie w nagrodach ich uczynili, otworzywszy skarb i nagrodę, według

¹⁹ Jerzy Klimaszewicz do Janusza Ostrogskiego, kaszt. krakowskiego, Jakubowice 2 IX 1619 r., AGAD, APzŁ, nr 1544, s. 1–2: „Kryczewski ten w Ostrogu w skrabnicy wszystkie rzeczy co z szarpaniny pozostało, rewidował. Nie tylko rzeczy niebo[s]zczyka X. Janusza alie i Remczyckie[g]o, co tu miał swoje rzeczy pobrano, strzelbę poszarpano. Tenże Kryczewski w cerkwi w Ostrogu, gdy sprawy privileja z kolegami porewidowawszy pobrał i skrzynie, która sprawami i przywilejami należącymi W.X.M., chcieli ją rewidować i z niej brać, w tym Siemionek powiedział, że Je[g]o X.M. Pan Krakowski do tych spraw należy i termin złożony na Ś[w]. Marcina. Tą skrzynię odmykać nie dopus[z]czam i bronić muszę, o co i koło mieli, że w calie zostawili ją. Tenże Kryczewski dawał sprawę o sobie, jako z Ostroga z skarbu, co i do obozu byli negowane rzeczy do X., Jarosławski oddał, cze[g]o nie poszarpano, został[ol]”.

²⁰ Wołowice, wieś w księstwie zatorskim i oświęcimskim, w woj. krakowskim.

²¹ Pełną listę opiekunów w korespondencji podaje sługa Stanisław Baczyński (ok. 1580–przed 1634) do Janusz Radziwiłła, kaszt. wileńskiego, Ćmielów 7 X 1620 r., AGAD, AR, dz. V, cz. I, s. 18.

zdania Pana Wojewody i dworowych, oddawszy, dług posagowy Panu [Stanisławowi] Lubomirskiemu [(1583–1649) wówczas], Podczaszemu Koronnemu, sto tysięcy talarów odliczywszy, ostatek skarbu, którego powiadano być po cztery miliony w samych pieniądzach złotych i srebrnych²², panowie opiekunowie rozebrali. Ale gdy po tem rzucili się do klejnotów i rzeczy rozmaitych, potrzebie domowej służących, których tak wiele było, iż ich wiele tak ledwie mogą mieć skarby królewskie, żadnego porządku w rozbieraniu nie było respektu ani wstydu, tak iż z szarpaniny większej nigdy nie obaczy. A uczyniwszy trwogę inkursyi Tatarskich, panowie z pieniędzmi rozjechali się. Przyjechali po tem słuźdy Ukraińscy z Confereracją swoją, ale nic nie wskórali; skarb rozebrawszy, panowie opiekunowie niewiele się z nimi umawiali. Niedługo po tem mieszkając, przez Opatów do Tarnowa ciało prowadzono na pogrzeb, przy którym nie jechał nikt, prócz pani Krakowskiej a pana Wojewody Braclawskiego. Był też Jego Mśc X. Biskup krakowski, który, po wszystkim przyjechawszy, żałował, że tak wielkiego Pana wielkie i nigdy w Polsce niesłychane zbiory ladajako rozszarpane były. Przyjechali do Tarnowa z ciałem w wilią Wszystkich Świętych, pogrzeb odprawowano trzeciego dnia, to jest nazajutrz po dniu Zaduszny. Na pogrzebie, prócz pana Wojewody Bełzkiego, pana kasztelana Sanockiego [Zygmunta Tarło (ok. 1561–1628)], pana Wojewody Braclawskiego, gości więcej nie było. Pogrzeb nie pański miał, albowiem woźnice ciało wioząc, ledwie co z ulic miejskich ku cmentarzowi wywiodszy, konie poobcinawszy, poucikali, tak iż hajducy grzbietami swemi ciało do drzwi kościelnych musieli przypchnąć, rzuciwszy się za tem na akсамit, którym było ciało pokryte, który rozerwali i rozszarpali na sztuki, tak iż gołą trumnę samą do kościoła przynieść musieli; rzucili się potem byli i na co droższego; ale słuźdy i opiekunowie tumult uhamowali. Był tumult niemały, gdy się katafalk z ciałem obalić chciał, któryby był szkodę wielką w ludziach ogniami swemi poczynił. Hajducy go sami do grobu włożyli. Obiad wszystkim pogrzebowy ledwie godzinę trwał, na którym się tumultów jakich obawiano²³.

Przeanalizujmy teraz ten przydługi cytat. Jak wykazały badania Urszuli Augustyniak, wśród słuźg zmarłego bez testamentu kasztelana krakowskiego istotnie doszło do otwartego podziału na zwolenników wojewody braclawskiego Aleksandra Zasławskiego i kasztelana wileńskiego Janusza Radziwiłła (1579–1620), siostrzeńca zmarłego. Korespondencja potwierdza też, że po śmierci dawnego patrona słuźdy mogli, i tak robili, dość dowolnie wybierać nowego pana, a rozgrywki o przyjęcie spadku między krewnymi zmarłego dawały im ogromną szansę wzmocnienia swej pozycji. W konkurencji o pozyskanie słuźg zmarłego Janusza Ostrogskiego wygrał ten potencjalny patron, który był na miejscu i od razu zaspokoił żądania słuźg. Grupowe przejście słuźg kasztelana krakowskiego do obozu Aleksandra Zasławskiego potwierdziło tym samym jego pretensje do przyjęcia spornych praw do dóbr po zmarłym²⁴.

²² T. Święcki (*Opis starożytny Polski*, t. 2, Warszawa 1828, s. 80) podaje, że Janusz Ostrogski „zostawił przeszło 300 tysięcy w gotowiznie prócz klejnotów i sprzętów”, przy rocznym dochodzie 200 tys. złp.. U. Augustyniak, *Dwór i klientela Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640). Mechanizm patronatu*, Warszawa 2001, s. 63. J. Długosz (*Podział latyfundiów*, s. 6) podaje, że roczny dochód księstwa ostrogskiego w 1621 r. przekraczał sumę 200 tys. złp.

²³ S. Kardaszewicz, *Dzieje*, s. 51–53. Źródło to w najważniejszych punktach potwierdza korespondencja słuźgi: Stanisław Baczyński (ok. 1580–przed 1634) do Janusza Radziwiłła, kaszt. wileńskiego, Cmielów 21 i 28 IX oraz 6 i 7 X 1620 r. AGAD, AR, dz. V, nr 1584, cz. I, s. 3–5, 9–12, 13–15, 16–19.

²⁴ U. Augustyniak, op. cit., s. 88–89.

Inwentarz ruchomości Janusza Ostrogskiego złożonych w zamku czmielowskim spisany 13–14 IV i 24 VI 1620 r.

Okazją do sporządzania inwentarzy były przeważnie różnego rodzaju okoliczności związane ze zmianą statusu prawnego skarbcza lub zmianą zarządzającego skarbcem. Nierzadko pewne nadzwyczajne wydarzenia (zmiana lokalizacji), nieuczciwy zarządzający (oskarżenie czy podejrzenie o kradzież), były powodem inwentaryzacji skarbcza i spisania nowego inwentarza. W naszym przypadku przyczyna jest niejasna, gdyż nie zaistniała żadna z wyżej wymienionych okoliczności²⁵. Zwykle powodem spisania inwentarzy ruchomości była śmierć ich właściciela. Do podstawowych obowiązków opiekunów, niezależnie czy byli oni wyznaczeni przez zmarłego, czy przez króla lub urząd, czy wreszcie przejmowali sami te funkcje z tytułu bliskiego pokrewieństwa, było zrobienie spisu mobilii²⁶. Inwentarze sporządzano w dwu egzemplarzach (egzemplarz rewersalny i podawczy), z których jeden pozostawał w rękach właściciela, a drugi otrzymywał urzędnik zawiadujący skarbcem. Niekiedy robione też kopie inwentarza w celu ich złożenia w archiwum.

Kwestią do rozstrzygnięcia jest też pytanie o to, jaką drogą i kiedy kopia owego inwentarza znalazła się w archiwum Radziwiłłów. W grę wchodzi kilka hipotetycznych możliwości. Po przejrzaniu najstarszego znanego sumariusza archiwalnego z Nieświeża znaleziono tylko jeden fascykuł spraw (7 dokumentów z 1609 r.) dotyczących kontraktu małżeńskiego zawartego między Janem Jerzym Radziwiłłem (1588–1625), późniejszym kasztelanem trockim, a Eleonorą z Ostrogskich Jazłowiecką (1582–1618), wojewodzianką podolską²⁷. Najstarsze sumariusze Radziwiłłów birzańskich nie rejestrują dokumentów Ostrogskich²⁸. A zatem wyda-

²⁵ AGAD, AR, dz. X, akta nieuporządkowane, pudło opisane: „Różne rodziny O–Z. Uz. 95”: „Regestr rzeczy Książęcia Je[gl]o M[ło]ści [Janusza Ostrogskiego,] Pana Krakowskiego, Pana mego Miłościwego spisany w zamku w Czmielowskim d[te] 13 April 1620” (dalej: Inwentarz 1620).

²⁶ Tamże: „— Inwentarz rzeczy ruchomych po śmierci Księżcia Niebos[zczyka sławnej pamięci Pana Janusza z Ostroga, kasztelana krakowskie[gl]o w zamku czmielowskim pozostałych, a przez nas niżej podpisanych opiekuny za zliczeniem drugich Ich M[ło]ści PP. contutorów, przy bytności Jaśnie Wielmożnych Ich M[ło]ści Plana[Aleksandra Księżcia z Ostroga Zasławskiego, wojewody braclawskiego, i Jej M[ło]ści Pan[n]iej Eufrozyny Księżnej z tegoż Ostroga, małżonków, rodziców Księżcia J[el]go M[ło]ści Franciszka na Ostrogu, tych dóbr dziedzicza, ordynatią naznaczonego. Dnia 23 czerwca roku 1621, tu w Czmielowie spisany, które rzeczy od srebra są przez sławnego Stanisława Gieźlarowskie[gl]o, czechmistrza rzemiosła złotniczego, i przysiężnika starego sandomierskie[gl]o, przy Ich M[ło]ściach są poważone”, s. 1–15 (dalej: Inwentarz 1621) oraz „Regestr albo spisanie rzeczy, tych któremy Ich M[ło]ść PP. Exequtorowie Jego Niebos[zczyka Pana Krakowskiego po śmierci jego w Czmielowie dysponowały przez mię Jana z Łowczowa Mołędę d[te] 25 Octo[br]is 1620” (dalej: Regestr 1620), s. 1–19. Zob. i por. A. Wyczański, *Szlacheckie inwentarze pośmiertne z XVI w. jako źródło do dziejów kultury materialnej w Polsce*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej” (dalej: KHKM), R. 2, 1954, nr 4, s. 691–699.

²⁷ AGAD, AR, dz. „Rękopisy biblioteczne” (dalej: Rb), nr VIII–16 [Sumariusz dokumentów w Nieświeżu Aleksandra Ludwika Radziwiłła (1594–1654), marsz. nadw. lit., sporządzony przez Jana Hanowicza w 1651 r.], s. 277–278; te dokumenty w: AGAD, AR, dz. XI, nr 90, s. 1–15 i nr 91, s. 100–112; zob. H. Lulewicz, *Radziwiłł Jan Jerzy h. Trąby (1588–1625)* [w:] PSB, t. 30, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1987, s. 196–197.

²⁸ Zob. AGAD, AR, dz. Rb, nr VIII–13 [Sumariusz dokumentów Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640), późniejszego woj. wileńskiego i hetmana w. lit. z 1616 r.] i nr VIII–7 (Sumariusz dokumentów tegoż z ok. 1638 r.). W archiwum Radziwiłłów zachowały się tylko dokumenty,

wany obecnie inwentarz skarbcza w Ćmielowie raczej nie wpłynął do archiwum radziwiłłowskiego przez małżeństwa Radziwiłłów z córką i siostrami Janusza Ostrogskiego.

Osobiście uważam, że najprawdopodobniejszą drogą przejścia inwentarza skarbcza w Ćmielowie jest ta, poprzez służbę Stanisława Buczyńskiego (ok. 1580–przed 1634) reprezentującego Janusza Radziwiłła, kasztelana wileńskiego na dworze Janusza Ostrogskiego. To on był prawdopodobnie świadkiem śmierci kasztelana krakowskiego²⁹ i doglądał interesów Janusza w Ćmielowie we wrześniu i październiku 1620 r. To on w swej korespondencji kilkakrotnie wzywał Janusza Radziwiłła do przyjazdu do Ćmielowa „bo już tu poczełi zaglądać do skarbu” i „pobrali srebro stołowe, obicia”, wspominał też o tym, że „ciało” kasztelana krakowskiego postawiono na straży, by nie doszło do całkowitego splądrowania skarbcza³⁰. W związku z powyższym uważam, iż sługa Janusza Radziwiłła mógł w tym gorącym czasie wejść w posiadanie kopii inwentarza skarbcza Ćmielowskiego i przesłać ją do swego pana. Krótko potem niespodziewana śmierć kasztelana wileńskiego (3 XII 1620) spowodowała dodatkowe zamieszanie w kancelarii, a później w archiwum. Hipotezę tę uwiarygodnia notatka dorsalna na kopii inwentarza Ćmielowskiego z 1620 r. mówiąca o tym, że był wśród: „listów zastalych po nieboszczyku panu wileńskim”³¹.

Ostatnią kwestią jest datacja wydawanego inwentarza. Datacja podstawy powyższej kopii nie budzi wątpliwości, choć na ostatniej karcie dokumentu brakuje wszelkich zwyczajowych formuł końcowych, pieczęci i podpisów inwentaryzatorów, obowiązujących w oryginałach i pełnych odpisach. Inwentarz został spisany w ciągu 3 dni. Większość tekstu spisano w czasie inwentaryzacji w dniach 13 i 14 kwietnia (s. 1–22), jedną stronę (s. 23) dopisano zaś 24 VI 1620 r.³² Kopię sporządzono prawdopodobnie krótko po tej dacie, najpóźniej z końcem 1620 r. Śmierć Janusza Radziwiłła jest tu datą końcową.

---

które powinny znajdować się u Radziwiłłów i drugi egzemplarz u Ostrogskich. W AGAD (AR, dz. XI) znajdują się akta ugody i procesowe w sprawie spadku po Katarzynie z Ostrogskich, drugiej żonie Krzysztofa Radziwiłła zw. „Piorunem”, między jej synem Januszem Radziwiłłem, ówczesnym podczaszym w. lit., a braćmi Konstantym (ok. 1555/56–1588), krajczym i podczaszym lit., Januszem, kaszt. krakowskim i Aleksandrem, woj. wołyńskim, Ostrogskimi, z dokumentami z lat 1594–1604, nr 27, s. 1–419; spuścizna aktowa po siostrze Katarzynie, Elżbiecie (Halszce) z Ostrogskich, 1.v. Kiszczance, czwartej żonie „Pioruna” z dokumentami z lat 1593–1599 (tamże, nr 29, s. 1–27) oraz rozliczenia „Pioruna” i jego syna z braćmi teżże Elżbiety, Januszem i Aleksandrem Ostrogskimi, ze spadku po żonie i po „ciotce”, a nie macosze, z dokumentami z ok. 1600 r. (tamże, nr 40, s. 1–45) oraz teżże Elżbiety spuścizna aktowa w archiwum Kiszaków, z dokumentami z lat 1579–1599 (tamże AR, dz. X, nr 423, 432; też pośrednio, nr 435, s. 101–117 — rejestry dokumentów przekazanych przez Elżbietę, Stanisławowi Kiszce (zm. 1617), wojewodzicowi witebskiemu, nr 436–439 — realizacja testamentu Jana Kiszki, kaszt. wileńskiego, z dokumentami z lat 1592–1606). Zob. J. Zawadzki, *Stanisław Kiszka, wojewodzie witebski. Losy głuchoniemego magnata* [w:] *Świat pogranicza*, Warszawa 2003, s. 124–126; J. Wolff, *Kniazziowie*, s. 356–357; S. Kardaszewicz, *Dzieje*, s. 42 i 220.

²⁹ S. Buczyński do J. Radziwiłła, Wołowice 11 IX 1620. AGAD, AR, dz. V, nr 1584, cz. I, s. 1–2.

³⁰ S. Buczyński do J. Radziwiłła, Ćmielów 21 IX 1620 r., tamże, s. 4 (s. 3–5).

³¹ AGAD, AR, dz. X, Inwentarz 1620, s. 24.

³² Tamże.

Mając określony zakres materiału objętego inwentarzem skarbcza w Ćmielowie w 1620 r. i skarbcza w 1621 r., należałoby się zastanowić nad kwestią jego kompletności, przed i po śmierci właściciela. Na ile jest wiarygodne źródło cytowane wyżej, mówiące o grabieżach ruchomości. Wchodzi tu w grę sprawa ewentualnej kradzieży i nadużyć popełnionych po śmierci Janusza Ostrogskiego. Uszczuplenie ruchomości mogło nastąpić w dwóch momentach — przed dokonaniem spisu pośmiertnego i po nim, w wyniku niesumiennej czy nieuczciwej opieki opiekunów. O tym, że wypadki takie się zdarzały wie każdy historyk znający treść pozwów i akt procesowych. Dla nas interesujący jest pierwszy przypadek, czyli przedział czasowy od 24 VI 1620 r. do 23 VI 1621 r. Według inwentarza z 1621 r. nie doszło do grabieży skarbcza Janusza Ostrogskiego³³, a wspomniane wyżej kradzieże dotyczyły wyłącznie ruchomości z wyposażenia rezydencji — „rzeczy rozmaitych, potrzebie domowej” i rzeczy „które ze sobą woził”, a o które — jak mówi źródło — często pytał kasztelan krakowski.

Zawartość skarbcza w Ćmielowie

Zawartość skarbcza była zmienna, gdyż złożone w nim przedmioty były w ciągłym ruchu. Skarbiec ten należy raczej traktować jako rezerwuar przedmiotów użytecznych, służących do wyposażenia wewnątrz, skład odzieży i broni, a nawet zapasów korzeni i sprzętów gospodarskich³⁴. Korzystano z nich w zależności od potrzeby, wypożyczając, bądź zwracając, zawsze za pokwitowaniem, rzeczy używane na co dzień³⁵. Pierwsze wrażenie bogactwa i zbytku, wywołane mnogością przedmiotów opisanych w „regestrze”, okazuje się złudne przy głębszej analizie, która pokazuje powtarzalność poszczególnych mobiliów, pozwala prześledzić ich wędrówkę ze skarbcza do skarbcza i od użytkownika do użytkownika³⁶. Podstawę takich spisów zazwyczaj stanowiły, zgodnie ze stosowanymi praktykami, poprzednie inwentarze ruchomości, stąd duża zbieżność opisów większości skrzyń z wydanym już spisem: *Regestra skarbcza Książąt Ostrogskich w Dubnie spisany*

³³ Zob. tamże, Inwentarz 1621; tamże, Regestr 1620.

³⁴ Zob. rozważania: U. Augustyniak, *Dwór*, s. 310–311 (*Mobilność przedmiotów*).

³⁵ AGAD, AR, dz. X, Inwentarz 1620, s. 23: „Regiestr rzeczy, które po tym [14 IV] przybyły. Die 24 Junii przysłał Książę Jel[go] Mość [Janusz Ostrogski]”; lub *Regestra skarbcza Książąt Ostrogskich w Dubnie spisane w roku 1616. Wydał i przedmową poprzedził Książę J. Tadeusz Lubomirski*, „Sprawozdania Komisji do badania Historii Sztuki w Polsce” (dalej: *Regestra skarbcza*), t. 6, z. 2–3, Kraków 1898, s. 218 dopisano: „Regestr rzeczy, które w r. 1615 i w r. 1616 przybyły do sklepów i lamusów, także też co z nich ubyło” (s. 218–219) i s. 220: „Regestr rzeczy, które w drogę pójdą z Książęciem J. M.”.

³⁶ Prześledźmy np. losy szabli Michała Zaslawnego (zm. po 1586). APK, ASang, rkps 68 (spis sporządzony po śmierci Konstantego Wasyla Ostrogskiego, woj. kijowskiego w 1608 r. w Ostrogu), s. 10: „szabla od Michała Zaslawnego”; w 1616 r. w Dubnie Janusza Ostrogskiego, kaszt. krakowskiego, *Regestra skarbcza*, s. 212: „Szabla srebrem oprawna od nieboszczyka Michała Zaslawnego z rubiny i szmaragdami”; w 1620 r. w Ćmielowie tegoż Janusza, AGAD, AR, dz. X, Inwentarz 1620, s. 8: „Szabla od nieboszczyka Michała Zaslawnego z rubiny i szaragi, srebrem oprawna” lub buławy Wasyla IV Szuskiego (1552–1612), car w latach 1606–1610, w 1616 r., s. 212: „Buława złocista cara wielkiego Moskiewskiego”, w 1620 r., s. 9: „Buława Cara W[ielkiego] Moskiewskiego, złocista”.

w roku 1616, który objętościowo jest co najmniej dwukrotna w stosunku do wydawanego niżej³⁷.

W Ćmielowie Janusz Ostrogski trzymał swoje skarby w dwu „sklepach”. W pierwszym z nich było 8 skrzyń i jedna szkatuła. W czterech pierwszych trzymano „srebro”, w piątej i siódmej skrzyni „roztruchany” i inne naczynia stołowe, w szóstej siodła i rzędy końskie, w ósmej szable i inną broń, a w szkatule drobne srebro. W sklepie drugim znajdowała się skrzynia z dwiema szkatułami klejnotów oraz z bronią i „srebrem”. W następnej skrzyni były obrazy, w trzeciej „srebro” oraz skrzyneczka z pieniędzmi. W kolejnej skrzyni były dwie beczki „z listami i przywilejami”. Dalej inwentarz ruchomości opisuje: „obrazy”, „szaty i różne rzeczy tureckie”, „różne szaty i futra”, „sukno”, „regestr rzeczy, które w drodze bywają”, skrzynię z aparatami kościelnymi i „regestr rzeczy przy kredencierzach”. Wszystko to uzupełnia dość przypadkowy „regestr” rzeczy przysłanych 24 VI 1620 r. przez kasztelana krakowskiego do skarbcia w Ćmielowie.

Osią konstrukcji inwentarza jest kryterium wartości mobiliów, choć w spisie ćmielowskim najcenniejszy przedmiot: „szabla złotem oprawna, turkusami sadzona, kupiona za 6000 talarów” zajmuje poślednie miejsce — stąd w większości spisy zaczynają się od „sreber”. Srebra były traktowane jako własność rodowa i klasyfikowano je w skarbcach często razem z „klejnotami”. Tym tłumaczyć można obecność w czasie spisowania inwentarza pośmiertnego skarbcia w Ćmielowie „sławnego” Stanisława Gieźlarowskiego, cechmistrza rzemiosła złotniczego i „przysiężnika starego” sandomierskiego. Z owych skarbców srebra wydobywano tylko na szczególnie uroczyste okazje, a głównie były traktowane jako „zastaw dla zdobycia gotówki”³⁸.

Srebrne zastawy stołowe „złotem, kamieniami i perłową macicą oprawne” były ozdobą każdego skarbcia. Inwentarz wylicza: misy, półmiski, talerze, przystawki, tace, kubki, koneweczki, flaszki, czary, garnce, kufle, nalewki z miednicą, salserki, noże i widelce, lichtarze, roztruchany, kociołki, barył itp. W skarbcu była też mnogość klejnotów: łańcuszków, maneli, pasków, naczółków, feretów, zapon, serch (kolczyków), alzbantów, cętków, pierścieni, noszeni, kamieni szlachetnych, guzików i guzów, numizmatów oraz jeden „pierścień z diamentem”.

W 1583 r., a więc już po konwersji na katolicyzm (przed 1577 r.), Janusz Ostrogski uzyskał od papieża zezwolenie na posiadanie przenośnego ołtarza³⁹. Stąd w skarbcu znalazła się „skrzynia z aparatami kościelnymi”, zawierająca: *antepeidium*, ornaty, krzyż, kielich z pateną, *pyxis*, mszał, obrusy, alby itp. przedmioty,

³⁷ *Regestra skarbcia*, s. 210–221. Na s. 210 taka oto notatka: „Regestra poniżej ogłoszone są jedną ręką w zeszyte liczącym kart 47 nieliczbowanych. Te spisy rzeczy nie są skończone, ostatnia bowiem strona ma jeszcze podany kustosz w wyrazie „pierścień”, od którego następna strona, obejmująca dalszy ciąg rejestru klejnotów się zaczynała”.

³⁸ Uwaga dotycząca średniego szlachcica wielkopolskiego generalnie może odnosić się także do magnata koronnego! A. Pośpiech, *Pułapka oczywistości. Pośmiertne spisy ruchomości szlachty wielkopolskiej z XVII wieku*, „Studia i materiały z historii kultury materialnej”, t. 64, Warszawa 1992, s. 94; „brak gotówki z jednej strony i mnogość rzeczy z drugiej” w tym konkretnym przypadku nie miało racji bytu, gdyż Janusz Ostrogski dysponował dużym zasobem gotówki, zob. AGAD, AR, dz. X, Inwentarz 1620, Regestr 1620 i Inwentarz 1621.

³⁹ T. Kempa, *Dzieje*, s. 134–135. T. Chynczewska–Hennel (*Ostrogski Janusz*, s. 482) podaje, że przeszedł na katolicyzm w 1579 r. (a może wcześniej).

dzięki czemu jej właściciel mógł także w czasie podróży codziennie uczestniczyć we mszy świętej.

W skarbcu ćimielowskim sa teŹ niewatpliwie pamiatki po ojcu Janusza Ostrogskiego — filarze prawosławia w Rzeczypospolitej: „szabla złotem oprawna”, „pieczęć srebrna”, „obrazek”, „ksiazki ruskie” i „obrazów moskiewskich składanych 2”, po żonie: „pieczęć”, po starszym bracie Konstantym (ok. 1555/56–1588), krajczym i podczaszym litewskim „szabla złotem oprawna, kamieńmi sadzona”, po bratanicy Zofii z Ostrogskich Lubomirskiej (1592–1622): „koneweczka” i „kubeczek kamienny” oraz chorągiew po kniaziu ŹyŹemskim i „szabla od nieboszczyka Michała Zasławskiego [zm. po 1586] z rubiny i szmaragi, srebrem oprawna”. Był tam teŹ „pałasz oprawny, kamieńmi sadzony” dar od hospodara wołoskiego i nahajka dar od gałgi (kałgi; namiestnika chana tatarskiego) oraz buława złocista Wasyla IV Szujskiego (1552–1612), cara w latach 1606–1610 i „łańcuch wleki” Krzysztofa Szydłowieckiego (1467–1532), kanclerza wielkiego koronnego i kasztelana krakowskiego. Sa tam teŹ: pól klejnotu króla portugalskiego Filipa II Habsburga (1578–1621), „Buńczuk z gałką złocista, jeden” — lub jak wcześniejsze opisano „buńczuk od Bohdana⁴⁰ z gałką złocista⁴¹” i „buława złotem oprawna, turkusami sadzona, od [zięcicia Hieronima] Jazłowieckiego” (1570–1607), wojewody podolskiego⁴².

W skarbcu było wiele siodeł i rzędów: husarskich, kozackich i tureckich, a między nimi „siodło usarskie aksamitem zielonym i czerwonym kryte, srebrem miejscy oprawne, kamykami sadzone”, „jarczak kozacki altembasem kryty, taszki srebrem aftowane, oprawne, kamykami sadzone” i „rząd turski, złocisty”. Znajdowało się tam teŹ wiele róŹnego rodzaju broni: szabli, pałasz, buław, karwaszy, muszkietów, rusznic, pólhaków, janczarek, luków, buńczuków oraz „janczarka srebrem nabijana, miarka na stemplu”, „puklerz złotem oprawny, turkusami sadzony i rubiny”, „gindzał oprawny, turkusami sadzony” i „szabla karabelka”.

Wśród obic znajdowało się w skarbcu sporo kobierców jedwabnych i „adziamskich”, z materiałów było duŹo falendyszu, karazji, kiru i sukna brzezińskiego. Sa teŹ: deki i czapragi, kołdry, prześcieradła, obrusy, opony i kitajki. Spis szat wymienia: ferezje, Źupany, delie, deliurki, delijki, giermaki, kiwiory, czamary, opończe, szubki, walensy i kopieniaki. Między nimi: „ferezja na kształt złotogłowu, bagażja podszyta, listwy atlasowe”, „delia altembasu zielonego, bagażja podszyta, listwy kitajczane”, „giermak moskiewski felpa żólta podszyty” i „Źupan aksamitny, czarny”. W spisie sporo jest teŹ futer i skórz: lampartów, tygrysów, niedŹwiedzi, kun, lisów, popielic, bobrów, wilków, saren, łosi, jeleni, baranów i jedna skóra z lwicy.

⁴⁰ K. Niesiecki, *Herbarz polski*, wyd. J. N. Bobrowicz, t. 7, Lipsk 1841, s. 185: „Miał na dworze swoim [Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/25–1608, wojewoda kijowski)] Bohdana niejakiego, ten na śniadanie zjadł prosięc pieczone, gęcś, dwa kapłony, pieczenia wołowa, chleba trzy bochny, ser cały, miodu garnicy dwa, z tem wszystkim do objadu tak siadał, jakby nic nie jadł; mięsa wołowego sztuk dziesięć cielęcego jeszcze więcej, baraniego jeszcze więcej, prosięc pieczone, gęcś, kapłon, pieczenie trzy, wołowa, cielęca, i wieprzowa; miodu, wina, gorzalki na przemiany po garcy cztery, piwa bez miary, z tem wszystkim w sobie był subtelny, tak silny, Źe mógł na trzydziestu uderzyęc, nigdy się nie upił; i po kaŹdem jedzeniu, tak wstał od stołu, Źeby mógł jeśc więcej”.

⁴¹ *Regestra skarbcza*, s. 211.

⁴² TamŹe, s. 212. W inwentarzu ćimielowskim z 1620 r. brak imienia darczyńcy.

Edycja

Wydawany „regestr” pisany jest polszczyzną bogatą, pełną terminów technicznych i wyrazów z życia codziennego. Dzięki swej drobiazgowości, użyciu słów nie raz już dziś nieznanych, co do których znaczne miałem wątpliwości (stąd u nie wszystkich przypisy rzeczowe), tym bardziej jest ciekawy z punktu widzenia dawnego języka polskiego. Mam nadzieję, że będzie interesującym źródłem dla badaczy historii i ewolucji języka polskiego.

Przy edycji tekstu starałem się zachować charakterystyczne cechy języka, jego fonetykę i wszystkie charakterystyczne zwroty autora spisu, modernizując jednocześnie tekst według wskazań instrukcji wydawniczej⁴³. Dla zachowania kolorytu epoki i ówczesnych zwyczajów zostawiłem pisownię dużych liter w formach grzecznościowych. Starałem się też modernizować interpunkcję, tak jednak, aby służyła do uwypuklenia treści i nie prowadziła do zniekształceń sensu tekstu. Zachowałem np. formy typu „krzyształowy” (kryształowy), „szmaragowy” (szmaragdowy), „usarski” (husarski), „turski” (turecki) „bareła” (baryła, choć też używany we współczesnej pisowni), „kocielek” (kociołek), „szklenica” (szklanica), „przywilegiami” (przywilejami), „apparaty” (aparaty), „manella” (manela), „szarłatny” (szkarłatny), „patyna” (patena), „hatłasowy” (atłasowy, choć raz użyty we współczesnej pisowni), „gindzał” (kindzał), czy pisany zamiennie „aftowany” lub „awtowany” (haftowany). Wyjątek zrobiłem przy wyrazach: „roztruchan” i „numizmatów”, które pisarz konsekwentnie pisał przez „s” („rostruchan”; „numismatów”) oraz przy słowie kapa, które było pisane przez: „c” („capa”), których zapis uwspółcześniłem. Pisownię zmodernizowałem według współczesnych zasad ortografii, starając się przy tym zachować przypuszczalną wymowę. W przypadku różnej pisowni tych samych wyrazów, starałem się ją ujednolicić, gdy istniała jakaś forma dominująca. Poprawiłem oczywiste błędy i pomyłki pisarskie, które — podobnie jak pojedyncze niekonsekwencje, zmiany i odstępstwa — zaznaczyłem w przypisach. Śródtytuły, dla przejrzystości, pogrubilem; w tekście rękopisu były pisane większymi literami. Na koniec dodam, że świadomie zaopatrzyłem tekst w dużą ilość przypisów rzeczowych, by był pomocny szerokiej grupie odbiorców, od amatorów historii i historii sztuki (ubioru i dawnego uzbrojenia), poprzez studentów, aż po profesjonalnych badaczy wymienionych dziedzin nauki.

W literaturze znany jest inwentarz: *Regestra skarbcza Książąt Ostrogskich w Dubnie spisany w roku 1616* oraz dostępny jest, choć fragmentaryczny, spis z Ostrogu sporządzony po śmierci w 1608 r. Konstantego Wasyla Ostrogskiego, wojewody kijowskiego⁴⁴. W tym miejscu chciałbym powtórzyć jeden z zasadniczych postulatów badawczych Urszuli Augustyniak, która namawia historyków

⁴³ K. Lepszy, *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od połowy XVI do połowy XIX wieku*, Wrocław 1953.

⁴⁴ *Regestra skarbcza*, s. 206–221; też, APK, ASang, rkps 68. Ten rękopis (w: *Katalog*, s. 22) tak jest opisany: „Spis sreber, różnych kosztowności, zbroi, przyborów i sprzętów domowych etc. z przed 1607 r. In folio stron 25. Oprawa nowa. Początku i końca brakuje, t. j. karty pierwszej i ostatniej, jest dopiero stronica 3–cia. Pismo z końca XVI, lub z początku XVII wieku. Na str. 9 czytamy: Xięcia J–o Mści starego; na str. 13 pieczęć Xięcia J–o Mści starego; tamże Xiężny Jej Mści nieboszczki; na str. 20 Xiążki ruskie Xięcia J–o Mści starego. Z pewnością więc będzie to spis rzeczy, pozostałych po X. Konstantym Ostrogskim, albo jeszcze za życia jego sporządzony [...]”

do odejścia od ujęć statystycznych (rekonstrukcji) na rzecz przedstawienia dynamicznych ram życia codziennego⁴⁵, do czego posłużyć mogą zestawione wyżej inwentarze. Bardziej dociekliwi badacze mogą jeszcze sięgnąć do pośmiertnego „regestru z 1620 r.” i „inwentarz z 1621 r.” Janusza Ostrogskiego, kasztelana krakowskiego. Zostały one spisane w Ćmielowie, a są jeszcze nieznanym badaczom⁴⁶. Mam nadzieję, że wydanie inwentarza skarbcza w Ćmielowie z 1620 r. będzie skromnym uzupełnieniem powyższych i rozszerzy naszą wiedzę o ruchomościach Ostrogskich.

TEKST ŹRÓDŁOWY

Inwentarz ruchomości Janusza Ostrogskiego (1554–1620), kasztelana krakowskiego, złożonych w zamku Ćmielowskim, a spisanych w dniach 13–14 kwietnia 1620 r., z uzupełnieniem w dniu 24 czerwca tegoż roku

Kop.: *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Archiwum Warszawskie Radziwiłłów, Dział X, akta nieuporządkowane (teczka oznaczona: „Różne rodziny O–Z. Uz. 95”), s. 1–21.*

[s. 1]   ^aRegestr rzeczy Książęcia^b Je[g]lo M[oś]ci [Janusza Ostrogskiego,] Pana Krakowskiego⁴⁷, Pana mego⁴⁸ M[i]łociwego spisany w zamku Ćmielowskim⁴⁹ d[ie] 13 April 1620

Sklep pierwszy:

w niem

Skrzynek drobnych z czerwonymi złotem⁵⁰ 6

⁴⁵ U. Augustyniak, *Inwentarze mienia radziwiłłowskiego z XVI–XVII wieku jako źródło do historii mentalności i życia codziennego — możliwości badań*, KHKM, R. 51, 2003, nr 2, s. 247.

⁴⁶ AGAD, AR, dz. X, Regestr 1620 i Inwentarz 1621.

^a *Zszywka o wymiarach 210x330 mm zawierająca 14 k; s. 23v. i 1 k. po, oraz s. 24r. niezapisana, przetarcia na zgięciach, stan ogólnie dobry. Każda strona kończy się „kustozem”, z wyjątkiem 21 i 22. Dokument pisany w całości tym samym charakterem pisma, prócz adnotacji archiwistów na s. 24 (o czym niżej) oraz adnotacji ołówkiem tychże na s. 1 i ciągłej paginacji. W prawym górnym rogu ołówkiem sygnatura: „1423”, a w tytule przy „Pana” dopisane: „Janusz Ostrogski”, a w lewym dolnym marginesie data: „1620 Apriliel”.*

^b *Wyraz Książęcia pisany przez: „X” („Xiążęcia”).*

⁴⁷ Janusz ks. Ostrogski (1554–12/13 IX 1620), kaszt. krakowski od 1593 r., woj. wołyński, star. białocerkiewski, czerkaski, włodzimierski, kaniowski, perejasławski, bohusławski, jeden z najbogatszych magnatów Rzeczypospolitej, pierwszy ordynat ostrogski.

⁴⁸ Prawdopodobnie chodzi o sługę Janusza Ostrogskiego, podskarbiego Ćmielowskiego Jana z Łowczowa Molędę. K. Niesiecki (*Herbarz polski*, t. 6, Lipsk 1841, s. 454) i S. Uruski (*Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. 9, Warszawa 1914, s. 227) wspominają o rodzinie „Molenda” herbu Gryf w woj. sandomierskim, piszącej się z Łowczowa; zob. przyp. 26.

^c *Wyraz Ćmielowski pisany przez: „cz” („czmielowski”).*

⁴⁹ Ćmielów, m. w pow. i woj. sandomierskim.

⁵⁰ Czerwony złoty — staropolskie określenie monety złotej (florena, dukata), odróżniające monetę obiegową od ówczesnej jednostki obrachunkowej, czyli złotego polskiego. Wartość dukata przeliczana na monetę srebrną w Polsce wzrastała i ok. 1620 r. wynosiła 120 gr. Dukat ważył 3,43 g i miał charakter międzynarodowy.

Skrzynia z stołowym srebrem. Pierwsza

Mis wielkich 12^a
 Półmisków 36
 Talerzów 36
 Łyżek 36
 Przystawek⁵¹ 24
 Fłasz 12
 Tac^b 12
 Kubków 12, pokrywka do nich 1
 Lichtarzów wielkich 6
 Solniczka niemała z lewkiem⁵²
 Kredens⁵³ oprawny, widły⁵⁴ i nóż^c
 Nalewka⁵⁵ z miednicą

Skrzynia z stołowym srebrem. Druga

Półmisków wielkich 24
 Półmisków mniejszych 12, talerz dziurkowany przy nich
 [s. 2] Talerzów 24
 Fłasz wewnątrz złocistych 2
 Lichtarzów dwa, nożyczki do świec
 Kubków 12, pokrywka do nich wewnątrz złocista
 Kredens⁵⁶ z bańkami do soli
 Fajerka⁵⁷ i kocielek, wewnątrz złocista
 Taca do kredensu, druga do dawania picia
 Salserki⁵⁸ 2
 Czarek złocistych 4
 Przystawek 4
 Dzwonek pokojowy 1
 Łyżek 12, widełek 12
 Kredens z nożem i widełkami⁵⁹
 Nożów srebrem powleczonech⁶⁰ 12
 Miednica z nalewką

^a Większość liczebników wyjustowana do prawej i z podkreśleniem lub nakreślonym znakiem oznaczającym skrót.

⁵¹ Przystawka — małe naczynie, mała miska.

^b Wyraz *taca* pisany konsekwentnie przez: „cz” („tacza”).

⁵² Lewek — zdrobnienie od lew.

⁵³ Kredens — zastawa stołowa, srebro stołowe itp.

⁵⁴ widełce

^c Wyraz *nóż* pisany również przez: „sz” („nósz”).

⁵⁵ Nalewka — dzban na wodę w komplecie toaletowym razem z miednicą, zazwyczaj o tej samej dekoracji; lub naczynie, dzbanuszek z dzióbkiem do nalewania płynów, np. mleka, herbaty; dzban, naczynie do wody, wina itp.

⁵⁶ Kredens — użyty w znaczeniu: pojemnik do soli.

⁵⁷ Fajerka — małe naczynie utrzymujące żar lub ogień. Wykorzystywana była do ogrzewania, podgrzewania (np. potraw), oświetlania i podtrzymywania żaru.

⁵⁸ Salaterka (fr. *saladier* od *salade* — słata) — naczynie stołowe, głębsze niż talerz, służące do podawania na stół salaty, jarzyn, owoców i potraw.

⁵⁹ widełczykami

⁶⁰ posrebrzanych

Skrzynia z stołowym srebrem. Trzecia

Miednica z nalewką wielką
 Półmisków tuzinów⁶¹ 3
 Talerzów tuzinów 3
 Tac 13
 Lichtarzów 3
 Flasz 4
 Przystawek 6
 Kredens do korzenia⁶², w nim sztuk 7
 Fajerka i solniczek 3
 Kredens do serwet^a 1
 Kubków 12, pokrywka do nich 1
 Kociołek i czary 2
 Dzwonek pokojowy 1
 Łyżek 12
 Kredens z nożem i widelkami

[s. 3] Dwie wannie srebrne wielkie w olstrzech⁶³
 Dwie czary srebrne przy nich

Skrzynia z srebrem. Czwarta

Tac wybijanych, większych 12
 Tac z kwiaty złocistemi 12
 Tac mniejszych, wybijanych 12
 Tac w poły⁶⁴ wybijanych, złocistych 12
 Tac wybijanych wewnątrz 6
 Naczynia krystalowego^b 6
 Nożów z kamieniami oprawnych 6
 Nożów bez kamieni 10, między nimi z kalcedonowym⁶⁵ trzonkiem 1
 Łyżka^c krystalowa
 Dwie czarce jednorożcowe^{d66} złotem oprawne

⁶¹ Tuzin — dwanaście.

⁶² Korzeń — rośliny lub ich części, zawierające substancje aromatyczne, używane jako przyprawy do potraw oraz do fabrykacji leków i olejków eterycznych; w większości sprowadzane z krajów południowych.

^a Wyraz *serwet* pisany przez: „th” („serweth”).

⁶³ Olstro, olstra (od niem. *holster*) — skórzany futerał na pistolety przyczepiony do siodła; pudło lub futerał.

⁶⁴ Czyli w pół. Niecałkowicie, niezupełnie.

^b Wyraz *krystalowy* najczęściej pisany przez: „rz” („krzystalowy”).

⁶⁵ Chalcedon — pospolity i szeroko rozpowszechniony minerał, odmiana skrytokrystalicznej, kwarcowej krzemionki (SiO₂) o włóknistej strukturze. Nazwa pochodzi od miasta Chalcedon nad Bosforem i dotyczy tylko mlecznych lub opalizujących okazów. Tworzy wiele barwnych odmian o zastosowaniu gemmologicznych. Kamień ten posiada wiele odmian, znanych jako: agat, agad mszysty (wygląda jakby w kamieniu zatopione były kawałki roślin), karnelian, karneol (odmiana czerwona), krwawnik (również czerwona odmiana), krzemień, onyks (odmiana czarna) i chryzopraz (odmiana jasnozielona).

^c Wyraz *łyżka* pisany jest też przez: „sz” („lyszka”).

^d Wyraz *jednorożcowe* pisany konsekwentnie przez: „ś” („jenoroścowe”).

⁶⁶ Tzn. w czarce w kształcie rogu. Z „rogów jednorożca” wytwarzano naczynia, ponieważ, jak wierzą, rogi jednorożca neutralizują wszelki trucizny.

Czarka do gorzałki, perłowej macice
 Koneweczka złotem oprawna *ex terra sigillata*⁶⁷
 Koneweczka oprawna, szmaragowa^a
 Koneweczk burs[z]tynowych^b 4
 Czareczka oprawna, perłowej macice
 Koneweczka od J[ego] M[ości] Paniej Sądeckiej⁶⁸
 Kubek złoty z koralem
 Łyżka koralowa
 Salsierka krzys[z]tałowa^c, kamieniami sadzona
 Spodek i wieczko od szklenice złote
 Łyżka perłowej macice, złotem oprawana
 Kubeczek kamienny od J[ego] M[ości] Paniej Sądeckiej

Skrzynia biała. Piąta

Roztruchanów^{d69} wielkich, złocistych z chłopki na pokrywkach 10
 Roztruchanów takichże, na wierzchu inszą robotą 2
 Roztruchanów składanych, złocistych 12
 Między nimi 3 wielkich, 9 mniejszych
 Roztruchanów małych, składanych, złocistych 4
 Roztruchanów złocistych, nakrywki z jabkowemi kwiaty 4
 Roztruchanów złocistych z nakrywkami 2
 Roztruchanów na kształt gruszek z pokrywkami 6
 [s. 4] Roztruchan złocisty na kształt panny
 Roztruchan złocisty na kształt bareły^{e70}
 Kubki dwa, cało złociste z pokrywkami
 Kubek złocisty z pokrywką, na wierzchu kwiat

⁶⁷ *Terra sigillata* (z łac. — w wolnym tłumaczeniu: „glina mająca trochę zdjęć”) — typ naczyń glinianych charakteryzujących się połyskiem i czerwoną barwą w odcieniach, od jasno-pomarańczowej do jaskrawoczerwonej (zarówno gliny jak i polewy) oraz reliefowymi ozdobami na ścianach (często jednak pozbawione były jakichkolwiek ozdób). Z reguły oznaczone były stemplem z nazwą producenta (stąd nazwa potoczna — „ceramika stemplowana”).

^a *Wyraz szmaragdowy konsekwentnie pisany bez litery: „d” („szmaragowy”).*

^b *W większości przypadkach wyraz bursztynowych pisany bez litery „z” („burstynowych”).*

⁶⁸ Prawdopodobnie chodzi o Zofię Ostrogską (1595–1622), córkę Aleksandra Ostrońskiego, woj. wołyńskiego, a od 1613 r. żonę Stanisława Lubomirskiego (1583–1649), od 1593 r. podstarościgo (AGAD, ALzMW, nr 1573, s. 1), a od 1597 r. star. sądeckiego, późniejszego woj. krakowskiego. W grę może wchodzić też druga żona Janusza Ostrońskiego (od 1597 r.), Katarzyna, córka Sebastiana Lubomirskiego (ok. 1546–1613), późniejszego kaszt. wojnickiego, od 1590 r. star. sądeckiego, od 1591 r. kaszt. małogoskiego. Choć w 1597 r. w rejestrze posagowym zwana: „Pani Małogoska”; tamże, nr 1572, s. 55. Autor rejestru mógł mieć też na myśli Teofilę Tarłównę (ok. 1595–1635), trzecią żonę (od X 1612 r.) Janusza Ostrońskiego, córkę kaszt. sądeckiego Zygmunta Tarło (ok. 1561–1628) i Barbary Drohojowskiej.

^c *Wyraz poprawiany przez pisarza.*

^d *Wyraz roztruchan konsekwentnie pisany przez: „s” („rostruchan”).*

⁶⁹ Roztruchan (wsch.–tur. *rustuĝen*, *rostukan*) — wielki, srebrny puchar, niekiedy zdobiony kamieniami szlachetnymi, zwykle o kształcie zoomorficznym (np. orła, pawia, sowy, lwa), używany do wnoszenia toastów i dekorowania stołu, rozpowszechniony głównie w 2 połowie XVI i w XVII w.

^e *Wyraz baryła pisany był zamiennie przez: „e” i „y” („bareła”, „baryła”).*

⁷⁰ Bareła, baryła — duża, pękata baryłka; beczka, beczułka.

Bareł dwie z talerami⁷¹
 Bareła jedna z potrójnemi
 Baryła jedna z Litwą⁷²
 Złitek⁷³ srebra w pudełku

Skrzynia z siodłami i rzędy. Szósta

Siodło usarskie⁷⁴ aksamitem^a zielonym i czarwonym kryte, srebrem miejscy oprawne, kamykami sadzone⁷⁵
 Siodło usarskie błękitnym i białym aksamitem kryte, oprawne srebrem złocistym i kamykami miejscy sadzone
 Siodło adziamskie⁷⁶ czerwonym aksamitem kryte, srebrem powleczone, złociste
 Jarczak⁷⁷ kozacki altembasem⁷⁸ kryty, taszki⁷⁹ srebrem aftowane^b, oprawne, kamykami sadzone
 Jarczak kozacki altembasem kryty, srebrem powleczony, złocistym szmelcem⁸⁰
 Jarczak czerwonym aksamitem kryty, srebrem oprawny, tebinki⁸¹ u niego awtowane złotem
 Dymid czerwony aksamitem kryty, srebrem oprawny, tebinki awtowane, miejscy złociste
 Dymid zielony aksamitem kryty, srebrem oprawny, tebinki awtowane
 Strzemiona⁸² usarskie wielkie, miejscy złociste
 Strzemiona adziamskie, całe złociste
 Strzemiona adziamskie, miejscy złociste
 Strzemiona adziamskie białe, wybijanej roboty

⁷¹ W tym przypadku to „bareła” zdobiona talarami. Talar — największa i najbardziej rozpoznawalna moneta srebrna wybijana w Europie od XV w. (w Polsce od 1528 r.). Nazwa pochodzi z języka niemieckiego: *Thaler* jest skróconą formą *Joachimsthaler Gulden*, pochodząca od miejscowości w Czechach *Joachimsthal* (obecnie: Jáchymov).

⁷² Prawdopodobnie autor miała na myśli: Pogoń — herb Wielkiego Księstwa Litewskiego.

⁷³ Zwiłek — zwój, rolka, rulon.

⁷⁴ Husaria, dawniej usaria (węg. *huszár*, serb. *husar*, *gusar* — rozbójnik) — polska jazda należąca do narodowego autoramentu, znana z wielu zwycięstw formacja kawaleryjska Rzeczypospolitej. Ze względu na nietypowe uzbrojenie i taktykę husaria jest zaliczana do najskuteczniejszych formacji wojskowych w dziejach kawalerii.

^a *Wyraz aksamit konsekwentnie pisany przez: „x” („axamit”).*

⁷⁵ ozdobione

⁷⁶ Adziamski — perski. *Adżem* u Arabów oznacza Persję.

⁷⁷ Jarczak (tat. *jarczak*) — lekkie siodło, kulbaka.

⁷⁸ Altembas (tur. *aktyn basz* — złota głowa) — odmiana brokatu aksamitnego z wzorem z włosa lub pętelek na gładkim, jedwabnym tle, przetykany wątkiem metalu (nici, druciki, paski), produkowany od XV w., głównie we Włoszech, używany na kosztowne szaty świeckie i ubiory liturgiczne; zob. i por. przyp. 184.

⁷⁹ Taszka (łac. ludowa *tasca*) — od XV w. nazwa woreczka, sakiewki na pieniądze i inne drobne przedmioty.

^b *Wyraz haftowany zamiennie pisany: „aftowany” lub „awtowany”.*

⁸⁰ Emalia, amalia, robota szmelcowana, smaltowanie, szmelc (niem. *Smalt*) — sproszkowane, barwione szkło stopione w wysokiej temperaturze, najczęściej nałożone na metal. Zdobiono broń i biżuterię.

⁸¹ Tebinki — frędzle i inne ozdoby, zwykle skórzane, wiszące u siodła.

⁸² Strzemię — jedna z dwóch pętli, przeważnie metalowych, umocowanych na rzemieniu z obu stron siodła, w których jeździec trzyma stopy podczas jazdy.

- Strzemiona usarskie cało złociste, turkusami i perłową macicą sadzone
 Strzemiona usarskie złociste z kamykami
 Strzemiona usarskie, miejscy złociste
 Strzemiona usarskie żelazne, srebrem złocistym powleczone
 [s. 5] Strzemiona kozackie złociste z turkusami
 Strzemiona kozackie srebrne, miejscy złociste
 Strzemiona kozackie srebrne, białe
 Strzemiona srebrem oprawne
 Strzemiona srebrem oprawne, złociste
 Munsztuków⁸³ usarskich, srebrem oprawnych 5
 Munsztuków arabskich, srebrem oprawnych 4
 Wodza⁸⁴ srebrne białe z gałkami
 Ostrogi⁸⁵ srebrem oprawne, złociste
 Rząd⁸⁶ oprawnych z kamieniami, nagłówek⁸⁷, podpiersień⁸⁸, pochwy
 Rząd srebrem oprawny, złocisty kozacki z munsztukiem, kamykami sadzany po części nagłówek, podpiersień, pochwy
 Rząd kozacki taśmy drutowej, złocistej z szmelcem
 Rząd szeroki złocisty, nagłówek, podpiersień
 Rząd złocisty, nagłówek, podpiersień
 Rząd na kapie⁸⁹ pomarańczowej, złocisty z kamykami, nagłówek, podpiersień, pochwy
 Nagłówek żółty srebrem oprawny, złocisty z kamykami, wodza wyśmienite⁹⁰, srebra przy nich trochę
 Korbacz⁹¹ oprawny
 Buławy srebrem oprawne, miejscy złociste 4
 Czekany⁹² złociste, oprawne
 Szawłuk⁹³ srebrem oprawny, złocisty
 Koncerz⁹⁴ srebrem oprawny
 Koncerz odlewany, złocisty

⁸³ Munsztuk — kielzno, którego część główną stanowi żelazo złożone z dwu części, wkładane koniowi w pysk na poprzek, służące do kierowania i hamowania nim.

⁸⁴ Wodze — pasy rzemieńne połączone z wędzidle, którymi jeździec, woźnica kieruje koniem; lejce, cugle.

⁸⁵ Ostrogi — kabłąki metalowe z kolcem lub zębatym kółkiem, przypinane do butów, służące jeźdźcom do pobudzenia konia do oczekiwanego chodu.

⁸⁶ Rząd koński — komplet przyborów do jazdy wierzchem; dawna ozdobna uprzęż wierzchowca.

⁸⁷ Nagłówek — górna część uprzęży końskiej, składająca się z pasów leżących za uszami konia i obejmująca potylicę.

⁸⁸ Podpiersie — rzemień w uprzęży przechodzący pod piersiami końskimi; podpiersień.

^a *Wyraz a pisany konsekwentnie przez: „c” („capa”).*

⁸⁹ Kapa — rodzaj derki na konia, bogato przybranej; przykrycie wierzchnie konia; też „capa” — skóra wielbłądzia, osła itp. chropowato wyprawiona.

⁹⁰ wyśmienite, okazałe

⁹¹ *Korb* (niem.) — koszyk.

⁹² Czekan — dawna broń obuchowa w kształcie osadzonego na lasce toporka z młotkiem.

⁹³ Szawłok — wór skórzany, składany.

⁹⁴ Koncerz — długa kłująca broń jazdy polskiej w XVI i XVII w., troczona przy siodle, pod kolanem.

Pałasz⁹⁵ oprawny, złocisty
 Guzów⁹⁶ srebrnych worków 3, większych 956, mniejszych 1378
 Dzwonków pozłocistych 2
 Sahajdak⁹⁷ na czerwonym aksam[icie], srebrem oprawny
 Sahajdak awdowany moskiewski, srebrem złocistym oprawny
 Sahajdak na czerwonym aksam[icie], złotem awtowany
 Sahajdak na skórcie, drutowym srebrem przyszywany
 Szabla kozacka, mosiądzem oprawna, złocista
 Buńczuków⁹⁸ 10, z sreb[r]nemi galkami
 Buńczuk z galką złocistą, jeden⁹⁹

[s. 6]

Skrzynia biała wielka. Siódma

Konew srebrna biała, druga złocista wielka
 Konew mniejsza, miejscy złocista w olstrze
 Koneweczka złocista, wszytka kwartowa¹⁰⁰
 Czara wszytka złocista w olstrze
 Łyżek miejscy złocistych 12, widełek 12, włoską robotą
 Łyżek srebrnych białych w olstrze 12
 Łyżek cało złocistych w olstrze 12
 Łyżek miejscy złocistych w olstrze 12, widełka 1
 Łyżek srebrnych białych w olstrze 12
 Łyżka złocista, przy niej dwie białe kozackie w olstrze
 Łyżka w olsterku z nożem i widełkami złocistemi
 Nożów srebrem oprawnych w olstrze 12, widełka 1
 Nożów perłową macicą sadzonych 6, widełka 1
 Konwi srebrnych garcowych¹⁰¹, miejscy złocistych 3
 Konew nowa, miejscy złocista 1
 Koneweczka półgarcowa¹⁰², miejscy złocista 1
 Koneweczek kwartowych, miejscy złocistych 2
 Czara wielka, miejscy złocista 1
 Czar wielkich, wybijanych robotą, biało sreb[r]nych 12
 Czara srebrna o dwu uchach, biała

⁹⁵ Pałasz (niem. *Pallasch*, węg. *pallós*, od osm. *pala* — rodzaj długiej, prostej szabli) — broń sieczna, pośrednia między mieczem a szablą, o klindze prostej lub nieco zakrzywionej.

⁹⁶ Guz — duży ozdobny guzik.

^a Wyraz *sahajdak* konsekwentnie pisany przez: „ch” („sachajdak”).

⁹⁷ Sahajdak lub sajdak (tur. *sadak*, *sagdak*) — pokrowiec skórzany na luk i strzały, kołczan.

⁹⁸ Buńczuk — drzewce z kulą i poprzeczką, z zawieszonym na niej ogonami końskimi, jako oznaka władzy wojskowej używana dawniej przez Turków, Tatarów, Kozaków oraz dowódców polskich.

⁹⁹ *Regestra skarbcza*, s. 211: „Buńczuk od Bohdana z galką złocistą”.

^b Wyraz *kwartowa* (chodzi o miarę objętości) pisany przez: „qu” („guartowa”).

¹⁰⁰ Kwart — jednostka objętości równa L garnca; dzieliła się na 4 kwatereki, co w przybliżeniu stanowi ok. 0,94 litra lub nieco mniej w przypadku kwarty garnca krakowskiego lub litewskiego; blaszane naczynie o takiej pojemności.

¹⁰¹ Garniec — miara pojemności cieczy; 1 garniec dzieli się na 4 kwarty, kwarta składa się z 4 kwaterek. Używany już w XVI w. garniec warszawski liczył 3,76–3,90 litra; garniec litewski był mniejszy od koronnego (ok. 2,8–2,9 litra), garniec krakowski liczył ok. 3,3 litra.

¹⁰² Półgarcowy (miarą pojemności cieczy) — mający pojemność połowy garnca, dwóch kwart; por. przyp. 101.

- Czarek srebrnych, wewnątrz złocistych 2
 Czarka wewnątrz złocista w aksamitnym olstrze
 Czara srebrna o dwa uchach, biała
 Czara srebrna, biała
 Kubków złocistych 12, pokrywka do nich 1
 Kubków srebrnych, białych 12
 Salserek złocistych o trzech nogach z pokrywkami 2
 Salserka złocista ze czterna szufladami
 Salserka srebrna, biała
 Salserki trójgraniste 2
 Salserka złocista, składana
 Kredens srebrny, złocisty
 Kałamarz wszytek srebrny, podługowaty¹⁰³, turski¹⁰⁴
 Koneweczek białych, srebrnych 3
 Czarek cało złocistych 3
 [s. 7] Kociołków białych, srebrnych 6
 Czarek różnych, miejscy złocistych 6
 Czarek srebrnych, białych 24
 Kubków srebrnych, białych 9
 Kubeczków złocistych 4
 Kubeczków na kształt kieliszków, miejscy złocistych 2
 Kubeczek trzeci, cało złocisty
 Kubek mały, miejscy złocisty
 Koneweczek 2, jedna nowa złocista, druga stara
 Lichtarzów cało złocistych 2
 Łyżek białych tuzinów 8, i łyżek 7
 Łyżek cało złocistych 5
 Lichtarzów złocistych o dwu rurach 2
 Lichtarzów srebrnych, białych w olstrzech 2
 Kałamarz srebrny, graniasty
 Pasek srebrny, złocisty 1
 Kubek orzechowy, oprawny, złocisty
 Czara wielka furfurowa¹⁰⁵, oprawna srebrem
 Czarki furfurowe, oprawne 4
 Lampa srebrna, pozłocista
 Barełka srebrem oprawna, orzechowa
 Kałamarz srebrny, turski o trzech rurach z łańcuszkiem
 Kufel srebrny
 Roztruchanik¹⁰⁶ złocisty
 Czarka srebrna
 Łyżek srebrnych 5

---

¹⁰³ Podługowaty — podłużny.

¹⁰⁴ turecki

¹⁰⁵ Farfury (tur. *farfur* — „syn nieba” — tytuł cesarza Chin) — w dawnej Polsce przedmioty porcelanowe importowane ze Wschodu.

¹⁰⁶ Od roztruchan — mały roztruchan.

Pas srebrny, pozłocisty
 Czarek małych 3
 Kuszyk¹⁰⁷ mały, srebrny
 Kubeczek srebrny
 Łyżek srebrnych, białych 13
 Kubków, miejscy złocistych 12

Skrzynia czarna. Ósma

[s. 8] Szabla złocista na czarnym aksam[icie], nowym
 Szabla złocista na czarnym aksam[icie]
 Szabla złocista oprawna na kapie
 Szabla oprawna, miejscy złocista na zielonej kapie
 Szabla oprawna
 Szabla oprawna złocista na czarnej kapie
 Szabla oprawna na czarnej kapie
 Szabla oprawna
 Szabla oprawna, pozłocista
 Szabel oprawnych, po trosze srebrem 6
 Szabla oprawna, złocista
 Szabla oprawna
 Pałasz oprawny, złocisty na czarnej kapie
 Pałasz oprawny, złocisty
 Pałasz srebrem oprawny trochę
 Szabla złotem oprawna na czerwonym aksam[icie] z rubiny i szmaragi
 Szabla złotem oprawna, szafir w rękojeści
 Szabla złotem oprawna Książęcia Je[g]lo M[ości] starego¹⁰⁸
 Szabla od nieboszczyka Michała Zasławskiego¹⁰⁹ z rubiny i szmaragi, srebrem oprawna
 Szabla srebrem oprawna, turkusami sadzona, i rubiny
 Szabla złotem oprawna, turkusami sadzona, kupiona za 6000 talarów
 Sahajdak na błękitnym aksam[icie], złocisty miejscy
 Sahajdak na juchcie¹¹⁰, srebrem oprawny
 Sahajdak oprawny, nie złocisty, wyszywany
 Sahajdak oprawny, złocisty na juchcie
 Sahajdak oprawny, złocisty na czarnym aksam[icie]
 Sahajdak srebrem oprawny, białym
 Sahajdak awtowany od pałgi¹¹¹
 Sahajdak oprawny, biały
 Sahajdaków oprawnych, srebrem 6

¹⁰⁷ Kusz — naczynie do picia, kubek, czara, czasza, czerpak lub kufel drewniany.

¹⁰⁸ Konstanty Wasyl Ostrogski, woj. kijowski, ojciec Janusz Ostrogskiego.

¹⁰⁹ Michał Zasławski, bezżenny; zob. i por.: J. Wolff, *Kniaziowie*, s. 601: rysuje obraz pieniacza i banity w woj. wołyńskim. K. Niesiecki wychwala zasługi kniazia Michała w wojnach z Turkami i Tatarami, stąd może ta tu wyszczególniona szabla tegoż, K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 10, Lipsk 1845, s. 93; zob. przyp. 36.

¹¹⁰ Jucht (per. *juft*) — skóra z cieląt, młodych bydła lub saren, wyprawiona przez czerwonoskórników na różne kolory.

¹¹¹ Połga — to na czym wisi sahajdak.

- Rząd srebrem oprawny kozacki, złocisty na czarnym aksam[icie]
 Rząd usarski złocisty na błękitnej kapie
 Alzbant¹¹² z kamieniami i wodza srebrne do niego
- [s. 9] Rząd usarski srebrny, złocisty, stary na brunatnej kapie
 Rząd srebrny, biały, kozacki
 Rząd usarski złocisty na zielonej kapie
 Rząd srebrny, złocisty, usarski
 Rząd turski, złocisty
 Rząd kozacki przez jedną cętką¹¹³ złocisty
 Rząd kozacki srebrny, biały
 Uzdeczka¹¹⁴ tatarska z pukłami srebrnymi
 Strzemion kozackich, srebrem powleczonech, para
 Rząd kozacki, srebrny, biały
 Szabla oprawna
 Nahajka¹¹⁵ srebrem oprawna
 Buława¹¹⁶ Cara W[ielkie]o Moskiewskiego¹¹⁷, złocista
 Buława złotem oprawna, turkusami sadzona¹¹⁸
 Buław srebrem oprawnych 2
 Alzbant złocisty
 Gindzał¹¹⁹ oprawny, turkusami sadzony
 Karwasze¹²⁰ dwa, złotem oprawne, turkusami i rubiny sadzone
 Puklerz¹²¹ złotem oprawny, turkusami sadzony i rubiny
 Ołtarz bur[s]ztynowy w olstrze
 Warcaby bur[s]ztynowe, złotem oprawne w olstrze
*Crucifix*¹²² srebrny w olstrze, skrzynia z kuszem oprawnym
 Miednica z nalewką wielką w olstrze
 Szkatuła srebrem oprawna
 Szyszak¹²³ kamieniami sadzony w olstrze
 Stół srebrny w olstrze

¹¹² Alzbant (niem. *Halsband*) — dawniej naszyjnik.

¹¹³ Cętka (łac. *cinctus, cintum*) — w XV–XVI w. blaszka naszyta dla ozdoby na strój.

¹¹⁴ Od uzda — część uprzęży z przypiętym wędzidłem, nakładana na głowę konia, służąca do kierowania nim.

¹¹⁵ Nahajka — skórzany, pleciony bicz na krótkiej rękojeści; batóg, bizun, kończug.

¹¹⁶ Buława — krótka laska metalowa zakończona ozdobną gałką; symbol władzy hetmańskiej.

¹¹⁷ Wasyl IV Szujski, car w latach 1606–1610.

¹¹⁸ *Regestra skarbcza...*, s. 212: „od Jazłowieckiego”.

¹¹⁹ Kindzał (ros. *kindzał*, ar. *chandzar*) — długi nóż obosieczny pochodzenia wschodniego; rodzaj sztyletu.

¹²⁰ Karwasz (węg. *karvas*, od *kar* — ramię + *vas* — żelazo) — uzbrojenie ochronne osłaniające zewnętrzną część przedramienia (tzw. łyżka) oraz nadgarstek (tzw. bransoleta), posiada też często klapę kolczą lub łuskową (tzw. łapcie) osłaniającą zewnętrzną część dłoni; w Polsce w XVII w. stanowił uzbrojenie ochronne husarii i pancernych; wywodzi się ze Wschodu.

¹²¹ Puklerz — rodzaj okrągłego, wypukłej tarczy, używanej przez jazdę.

¹²² Krucyfiks (łac. *crucifixus* — ukrzyżowany) — krzyż z wyobrażeniem ukrzyżowanego Chrystusa.

¹²³ Szyszak (węg. *sisak* — hełm) — hełm spiczasto zakończony.

Szkatuła w niej

Czar srebrnych, niemałych 2
 Czareczka srebrna, niewielka 1
 Kubków srebrnych, niemałych 2
 Kubeczków niewielkich 3, łyżek 24
 Łańcuszków srebrnych, niewielkich 2
 Pasków białogłowskich, złocistych 2
 Manelli¹²⁴ złocistych para, gałka srebrna od pasa
 Brajcarów¹²⁵ do ładownicy 21, guzików złocistych 22

[s. 10] Serduszko niewielkie, jedno
 Kły dwoje, oprawne, złociste
 Srebro od korbacza¹²⁶, guzów srebrnych 5

Sklep drugi w niem:

Skrzynia pierwsza, czarna, skórą powleczone, w niej szkatuł z klejnoty dwie i pudełko w którym salzbantów¹²⁷ kamieniami sadzonych 2

Szkatuła pierwsza w niej:

Pół klejnota Króla Portugalskiego¹²⁸
 Łańcuch wielki P[ana] Szydłowieckiego¹²⁹
 Łańcuszków z twarzami 4
 Naczółek¹³⁰ wielki z kamieniami
 Manella z bezwarem wielkim
 Feretów¹³¹ po 4, rubiny 9
 Feretów po jednym rubinie 9
 Pierścień z diamentem 1
 Stolec złoty do kity¹³² z diamenty i rubinkami, pereł uriańskich¹³³ u niego 5
 Stolec¹³⁴ złoty do kity z rubinkami, szmarag 1
 Stolec złoty do kity z trzema diamenty, rubinów 2
 Zapona¹³⁵ ze 4 różami diamentowemi
 Zapona ze 4 diamenty, rubinów dwa
 Zaponka z kilką kamieni

¹²⁴ Bransoleta (staropol. *manela*) — ozdoba ze szlachetnych metali, drogich kamieni itp. lub ich imitacji noszona zwykle powyżej przegubu ręki; zob. i por. h. karwasz, przyp. 120.

¹²⁵ Brajcar — kolec na którym wisi binda, pas od szabli albo ładownica.

¹²⁶ Korbacz — bicz z krótkim trzonkiem i długim rzemieniem; kończug, harap.

¹²⁷ Zob. i por. h. alzbant, przyp. 112.

¹²⁸ Może Filip II Habsburg (1578–1621), król w latach 1598–1621 lub jego poprzednik na tronie Filip I Habsburg (1527–1598), król w latach 1580–1598.

¹²⁹ Prawdopodobnie chodzi o Krzysztofa Szydłowieckiego (1467–1532), kanclerza w. kor. i kaszt. krakowskiego lub Mikołaja Szydłowieckiego (1480–1532), krajczego i podskarbiego w. kor.

¹³⁰ Naczółek — ozdobna przepaska noszona przez kobiety na czole.

¹³¹ Ferety — drobne wyroby jubilerskie, najczęściej w kształcie rozetek ze złota i kamieni szlachetnych, naszywane na ubiory w XVI i I. połowie XVII w., lub sprzączka.

¹³² Kita — pęk piór, włosia itp., najczęściej jako ozdoba nakrycia głowy albo końskiej uprzęży; czub, pióropusz.

¹³³ Uriańskie perły (oriańskie perły) — najdroższe perły importowane ze Wschodu, często z Kalkuty w Indiach. Przystępnie także „nurzańskie perły” pochodzące z brzegów wyspy Nura na Morzu Czerwonym.

¹³⁴ Stolec — podstawa.

¹³⁵ Zapona — ozdobne zapięcia, klamra, agrafka, broszka.

- Manelle turskie z turkusami
 Manella złota, jedna
 Amalej¹³⁶ tureckich złotych z łańcuszkami 3
 Czarek złotych do muns[z]tuka 4
 Serchy¹³⁷ z turkusami po 3, perły u nich
 S[z]tuczek¹³⁸ różnych złotych z kamykami 4
 Pierścień złoty do łuku¹³⁹ z turkusami
 Cętek tureckich do munsztuka z turkusami i rubinami 2
 [s. 11] Numizmatów^a złotych, większych 6, mniejszych 5
 Pierścieni złotych z różnemi kamykami 14
 Pierścieni bez kamyków 12
 Koronka złota, turecka z turkusami
 Sercha jedna do ucha z perłami i rubinkami
 Kamyków oprawnych dwa, i perłowa macica
 Bezwarów nieoprawnych 2, szafirowa tabliczka
 Szafirów nierzezanych¹⁴⁰ 4, na piątym herb rzezany
 Rubinów 4, krwawinców¹⁴¹ 6, kamień kruczy¹⁴²
 Żabieniec¹⁴³ i półstrzałki piorunowej¹⁴⁴
 Koseka¹⁴⁵, co był w niej kruczy kamień
 Jednorozcu moskiewskiego sztuczek 3, okrągła czwarta
 Łamin srebrnych, złocistych 6
 S[z]tuczka z krzysztalem w srebrze
 Pieczęć srebrna Książęcia J[ego] M[ości] starego
 Pieczęć Księżnej J[ej] M[ości] nieboszczkiej¹⁴⁶
 Numizmatów srebrnych 150, założenie kościoła wasz
 Guzików srebrnych, małych 24
 Róg łosi na kształt agnuska¹⁴⁷, oprawny
 S[z]tuka mosiądzowa z kamykami, złocista

¹³⁶ Amulet — drobny, zwykle ozdobny przedmiot z kamienia, metalu, drewna itp., według wierzeń magicznych mający chronić noszącą go osobę przed nieszczęściem; talizman, maskotka.

¹³⁷ Serga (ros.) — w XVI w. określenie kolczyka.

¹³⁸ Sztuczka — pojedyncza rzecz lub istota; jednostka, egzemplarz, sztuka.

¹³⁹ Zekier — pierścień luczniczy. Wynaleziony został na Wschodzie i stosowany do łuku refleksyjnego. Napinanie cięciwy tego typu łuku wymagało dużej siły fizycznej, a także ochrony opuszka kciuka którym ją naciągano. Do tego służył zekier. Zekiery były noszone w skórzanych futerałach. Wykonywano je z rogu, kości słoniowej, kamienia bądź metalu.

^a Wyraz *numizmat* pisany *konsekwentnie* przez: „s” („numizmatów”).

¹⁴⁰ nieciętych, nieszlifowanych

¹⁴¹ Od krwawnik; zob. przyp. 65.

¹⁴² czarny

¹⁴³ Żabieniec, żabieniec albo żabinek — drogi kamień.

¹⁴⁴ „Strzałkami piorunowymi” — nazywa się belemnity, będące faktycznie jednym z rodzajów skamieniałości i często znajdowane w piaskach i żwirach. Przez dawnych Słowian uważany był za broń Peruna, stąd ludowa nazwa — *Perunowe strzałki*.

¹⁴⁵ Koser — nóż ogrodniczy o zakrzywionym ostrzu, służący do obcinania gałęzi, używany przy uprawianiu winnej latorośli.

¹⁴⁶ W grę wchodzi pieczęć pierwszej żony (od 1582 r.): Zuzanny Seredy lub drugiej (od XI 1597 r.): Katarzyny Lubomirskiej (zm. 1611).

¹⁴⁷ baranka

Manella mosiądzowa
 Pacierze¹⁴⁸ kalcedanowe
 Paznokci^a w srebro oprawnych 1

Szkatuła druga

Feretów z diamenty^b 12, z perłami 8
 Feretów z diamenty 4, z rubinkami 3
 Feretów z perłami i diamenty 12, u jedne[go] perły nie masz
 Feretów 4, u dwóch diamenty u dwóch rubiny
 Guzów złotych z diamenty 36
 Guzów złotych z szmelcem 50
 Guzów złotych, krzyształ we środku 32
 Noszenie¹⁴⁹ w niem diamentów 7, rubinów 6, perel 4

[s. 12] W teźże skrzyni

Szabla złotem oprawna, kamieñmi sadzona od Ks[ię]cia J[ego] M[ości] Konstantego¹⁵⁰
 Pałasz oprawny, kamieñmi sadzony od Hospodara Wołoskiego¹⁵¹
 Siodło oprawne, kamieñmi sadzone, strzemiona wielkie, kamieñmi sadzone
 Siodło srebrem oprawne, złociste i strzemiona
 Rząd oprawny kamieñmi sadzony, na taśmie nagłówek, podpiersieñ, pochwy i wodza¹⁵² srebrne
 Rząd drugi kamieñmi sadzony, z wodzami, bez pochw¹⁵³
 Alzbant perłowej macice w olstrze
 Ostrogi oprawne, kamieñmi sadzone, drugie żelazne
 Buława pierzasta¹⁵⁴, złocista
 Pałasz na czerwonym aksam[icie], srebrem oprawny, złocisty
 Szabla srebrem oprawna, kamieñmi sadzona
 Pu[gl]inał¹⁵⁵ złotem nabijany
 Warcaby srebrem oprawne, miejscy złociste
 Czara i dek¹⁵⁶ [z] znalezionemi rzeczami
 Obręczy znalezionych, większych 4, mniejszych 2

¹⁴⁸ Pacierze — różaniec, koronka.

^a Wyraz *paznokci* pisany przez: „g” („paznogci”).

^b Wyraz *diamenty* wyjątkowo zapisany przez: „i” („diamenti”).

¹⁴⁹ Noszenie — ozdoba noszona na szyi, naszyjnik.

¹⁵⁰ Prawdopodobnie chodzi o starszego brata Janusza Ostrogskiego, Konstantego, krajczego i podczaszego litewskiego.

¹⁵¹ Michał Waleczny (1557–1601), gospodar Wołoszczyzny (1593–1600) i Mołdawii (1600), ksiączę Siedmiogrodu (1599–1600).

¹⁵² Wadza — pasy rzemienne połączone z wędzidłem, którymi jeździec, woźnica kieruje koniem; lejce, cugle.

¹⁵³ Pochwa — to, w co się chowa, wsuwa, w czym się nosi broń sieczną lub krótką, palną; futerał, pokrowiec.

¹⁵⁴ Piernacz (ros. broń pierzasta) — rodzaj niewielkiej buławy lub buzdyanu wykonanego ze srebra lub żelaza i zakończonych piórami. Symbol władzy starszyny kozackiej na Zaporżu. Odgrywał też funkcję listu żelaznego zapewniającego posiadającej go osobie swobodny przejazd (łac. *salvus conductus*) i nietykalność.

¹⁵⁵ Puginał (wł. *pugnale*) — długi obosieczny nóż, noszony zwykle w pochwie u pasa, rodzaj sztyletu.

¹⁵⁶ Deką — pokrywa, pokrywka, nakrywka.

Złitków 10, paciorków 16
 Skophia¹⁵⁷ janczarska¹⁵⁸, srebrna z kamieniami
 Disciplin¹⁵⁹, abo nahajek srebrnych 2
 Noże srebrem oprawne, wielkie
 Srebro z szable usarskiej
 Kałamarz srebrny w olstrze
 Pas na taśmie, brajczary z kamieniami
 Obroż^a oprawna na brytana¹⁶⁰
 Buńczak biały, gałka złocista u niego

Skrzynia druga z obrazy

Obrazów kosztownych w olstrach 5
 Obrazów bez olster takichże 2
 Obrazów w mosiądz oprawny 1
 [s. 13] Obrazów aftowanych 2
 Obrazek mały rzezany w srebro oprawny
 Obrazek mały rzezany w złoto oprawny
 Obrazków małych, rzezanych w srebro oprawnych 2
 Obrazek mały rzezany, krzyżyk srebrny, mały
 Koło miesięczne¹⁶¹ do obrazu, srebrne
 Agnusków¹⁶² srebrnych 9, krzyżyków różnych 14
 Półgrosza¹⁶³ litewskie i grosz moskiewski, złocisty¹⁶⁴
 Kubeczek bursztynowy z relikwiami^b od ojców Jezuit[ów]
 Obrazek z kości słoniowej, składa się, okrągły
 Krzyżyk drzewiany z stolcem złocistym
 Krzyżyk kamienny moskiewski, srebrem po końcach oprawny
 Obrazek Ks[ie]cia Je[g]lo M[ł]o[ści] starego
 Obrazów Cesarskich nieoprawnych 7

Skrzynia trzecia z srebrem

Tac z kwiaty złocistych w olstrze 12
 Roztruchanów złocistych z pokrywkami 3
 Kubek złocisty na kształt łódki
 Czara srebrna, wielka

¹⁵⁷ Skopiec, skopek — dosłownie: „wiadro od mleka”, czyli naczynie do dojenia

¹⁵⁸ Od „janczarzy” (tur. *yeniceri* — dosł. *nowe wojsko*) — doborowe oddziały piechoty tureckiej stanowiące trzon wojska Imperium Osmańskiego od XV do XIX w.

¹⁵⁹ Dyscyplina (łac. *disciplina*) — bicz, pletnia do biczowania złożona ze sznurków spleconych, niekiedy też zaopatrzona w kolce metalowe.

^a Wyras obroża pisany przez: „sz” („obrosza”).

¹⁶⁰ Brytan — pies rasy tej samej nazwy, charakteryzujący się silną budową ciała i wielką głową osadzoną na krótkiej szyi; potocznie: wielki, silny pies podwórzowy albo myśliwski.

¹⁶¹ Może forma jakiegoś kalendarza?

¹⁶² Agnus Dei (łac. Baranek Boży; Chrystus), *agnus*, *angusek* — medalionik z wosku białego z od-ciskiem wypukłym na jednej stronie Baranka Bożego, a na drugiej — św. Jana Chrzciciela, oprawny w srebro, bursztyn lub kryształ; poświęcany osobnym ceremoniałem przez papieża; znany w Rzymie od IX w.

¹⁶³ Półgrosz — moneta wartości połowy grosza, bita w dawnej Rzeczypospolitej.

¹⁶⁴ Złocisty — zrobiony ze złota lub pozłacany.

^b Wyras relikwiami pisany przez: „qu” („reliquiami”).

Garców srebrnych, abo kuflów 2
 Czarek srebrnych 5
 Kubek srebrny, gładki 1
 Łyżek srebrnych 47
 Pas srebrny w obrączkę
 Pasów na rzemieniu, białogłowskich 3
 Pasek aksam[icie] czarny, zan[i]kiel¹⁶⁵ srebrny u niego
 Srebra zgorzałego¹⁶⁶, czara i kubek, i sztuczek 3
 Pasa zgorzałego sztuczek 28
 Ewangelie ruskie¹⁶⁷, oprawne

[s. 14] ^a**Skrzyneczka** z czerwonym złotem i druga z talerami
 Moneta w barełach złotych 60000
 Osobliwie od Długacza¹⁶⁸ F.¹⁶⁹ 6000

Skrzynek z listami i przywilegiami. Beczka

Z przywilegiami 1, z listami 1

Obicia regestr

Kobierców¹⁷⁰ złotem tkanych 3
 Kobierców jedwabnych, nowych, wielkich 2
 Kobierców jedwabnych, mniejszych 14
 Kobierców jedwabnych, małych 41
 Kobierców adziamskich, czerwonych, wielkich 6
 Kobierców adziamskich, czerwonych, mniejszych 13
 Kobierców adziamskich, czerwonych, małych 15
 Kobierców adziamskich, białych, większych 13
 Kobierców adziamskich, białych, mniejszych 30
 Kobierców adziamskich w słupy 12
 Kobierców adziamskich, czerwonych, małych 3
 Kobierców lampartowych 13
 Zasłon aksamitnych, pstrych 2
 Firanek moskiewski, czerwonych, kitajczany¹⁷¹ 1
 Dek na aksamicie, florisowany¹⁷² 1
 Dek na czerwonym falendysie¹⁷³, florisowany 1

¹⁶⁵ Zanikiel (średniow. niem. *Senkel* sznurowadło) — w XV–XVI w. klamra, sprzączka, spinka, zapinka różnej wielkości.

¹⁶⁶ podłego (gorszej próby)

¹⁶⁷ Ewangelia — pisma chrześcijańskie opisujące życie i śmierć Jezusa Chrystusa pisane po rusku.

^a *Przed wyrazem rysunek prawej dłoni.*

¹⁶⁸ Postać niezidentyfikowana.

¹⁶⁹ Floren; zob. przyp. 50.

¹⁷⁰ Kobierzec — ozdobna, barwna, często puszysta tkanina, służąca do przykrywania podłogi lub ścian; dywan.

¹⁷¹ Kitajka — gładka, tkanina bawełniana lub jedwabna.

¹⁷² Flores — rodzaj ornamentu, zwykle w formie gałązek z liśćmi kwiatami.

¹⁷³ Falendysz — dawna nazwa tkaniny wysokiej jakości, cienkie sukno angielskie albo holenderskie.

Kilim¹⁷⁴ pstry w pasy turski 1
 Koc błękitny z obu stron jednaki 1
 Welens¹⁷⁵ szary wielbłądz[i]lej sierści 1
 Welens czerwony 1
 Koców tureckich, wielkich 7

Szat i różnych rzeczy tureckich rejestr

[s. 15] Kopieniak¹⁷⁶ rysy, altembasem podszyty
 Ferezja¹⁷⁷ aksamitna, brunatna, marmurkami¹⁷⁸ podszyta
 Ferezja aksam[itna], czarna, sobolmi podszyta
 Szata moskiewska, niepodszyta
 Ferezja szarłatna¹⁷⁹, sobolmi podszyta
 Ferezja półgranatowa, rysiami podszyta
 Szubka¹⁸⁰ hatłasowa¹⁸¹ czerwona, gronostajmi podszyta
 Szubka adamaszkowa czarna, pieskami podszyta
 Szubka hatłasowa czerwona, lisami podszyta
 Kurta dzikowa, hatłasowa
 Czapka czarna, kosmata
 Czapeczka czerwona atlasowa, przesywana, gronostajmi podszyta
 Rękawice wielkie, zybetowe¹⁸²
 Papucie aftowane i icyki do nich
 Pióra do kapelusza, dwoje
 Grzebieniarz¹⁸³ na czerwonym aksam[icie], tureckim złotem aftowany
 Poszewka tureckim złotem awtowana na czerwonym hatłasie
 Poszewka tureckim złotem awtowana na czer[wonym]m adamaszku
 Poszewka tur[eckim] złotem i srebrem awtowania na brunatnym adamaszku
 Poszewka na złotym atłasie srebrem tureckim awtowana
 Poszewek na czerw[onym] adam[aszk], złotem nitkowym awtowanych 4
 Poszewka na czerw[onym] hatłasie, złotem nitkowym awtowana 1

¹⁷⁴ Kilim (osm.–tur. *kilim*) — dwustronna, wełniana tkanina dekoracyjna, tkana w stylizowany roślinny lub geometryczny wzór.

¹⁷⁵ Welens (łac. *velamen*) — okrycie różnej jakości noszone na zbroję, najczęściej wykonane z tkaniny wełnianej.

¹⁷⁶ Kopieniak (węg. *köpenyeg* — peleryna) — krótkie okrycie wierzchnie, pochodzenia węgierskiego, bez rękawów.

¹⁷⁷ Ferezja (tur. *feradže*) — wierzchnie męskie okrycie, miało formę obszernego płaszcza, często do kostek, najczęściej czerwonego kolor, zwykle podbite i obramowane futrem. Polska ferezja miała niski, stojący kołnierz, luźne rękawy, od przodu szamerowano ją galonami, spełniającymi jednocześnie funkcję zapięcia.

¹⁷⁸ Marmurek — futro czarnego lisa; czarny lis.

¹⁷⁹ Szkarłat — kolor ciemnoczerwony, kolor krwi; purpura, czerwień; czerwona tkanina; lub strój z takiej tkaniny, zwłaszcza strój okazały, wspaniały.

¹⁸⁰ Szuba (niem. *Schube*) — długie wierzchnie okrycie, zwykle podbite futrem.

¹⁸¹ Atlas (arab. *atlas* — gładki) — jedwabna, bawełniana lub wełniana tkanina, której prawa strona dzięki specjalnemu tkaniu ma gładką, błyszczącą powierzchnię; używana jako materiał na suknie, podszewki i do pokrywania mebli.

¹⁸² Łasza zybetkowa — cyweta, ssak z rzędu drapieżnych. Przypomina koty i kuny. Szara z ciemnym pasem na szyi. Azja.

¹⁸³ Grzebieniarz — narzędzie do schowania grzebienia.

- Poszewka turska złotogłowa¹⁸⁴, wielka 1
 Poszewek czerwonych, złotogłowych, tureckich 2
 Poszewka czerwona, turecka z złotogłowa białego 1
 Poszewka turecka, lazurowa na złotym dnie ze srebrem 1
 Poszewek czerwonych, tureckich na złotym dnie 3
 Poszewek czerwonych, tureckich na białym dnie 3
 Poszewka turecka na białym dnie, lazurowa 1
 Poszewka turecka na złotym dnie, lazurowa 1
 Poszewka na kształt złotogłowa 1, poszewka ałas[owa], zielona 1
 Gotowalni^{a185} na czerwonym atlasie, awto[wanych] złotem turskim 1
 [s. 16] Gotowalni na czerwonym atła[sie], awto[wanych] srebrem^b turskim, nit-
 kowym 1
 Gotowalni na czarnym dnie różnemi jedwabmi, awto[wane] 1
 Zawijad¹⁸⁶ tureckich, kosmatych ze złotem listwy 10
 Obrusów okrągłych tureckich, różnemi jedwabmi szytych 2
 Obrus białym szyciem 1
 Tuwalnia¹⁸⁷ różnemi jedwabmi szyta 1
 Chustek ze złotem 7, z jedwabiem 4
 Koszula kitajczana złotem nitkowym awtowana
 Koszul kosmatych¹⁸⁸ białych, tureckich 2
 Chorągiew od Kniazia Żyżemskiego^{c189}, usarska
 Proporzec Rakoc[z]ego¹⁹⁰
 Chorągwie stare
 Pas wyszywany na żółtej kitajce
 Ciągator¹⁹¹ 3, czerwona, wiśniowa i czarna
 Koldra turska biała, żółtym jedwabiem wyszywana
 Koldra turska, listwy^d błękitne i kitajki awtowane
 Koldra turska, listwy żółte, hatłasowe
 Koldra Turska, listwy kitajczane, awtowane
 Koldra złotogłowa, czerwona
 Koldra biała, turska
 Koldra atlasowa, czerwona
 Koldra prosta, jedna

¹⁸⁴ Złotogłów — tkanina o osnowie jedwabnej, a wątkuje ze złotych nici, bardzo kosztowna, używana w dawnej Polsce na bogate stroje, szaty liturgiczne i do dekoracji wnętrz; altembas, lama; zob. i por. przyp. 78.

^a *Zapis też przez:* „u” („gotowalni”).

¹⁸⁵ Gotowalnia — toaletka (kosmetyczka) służąca do przechowywania kosmetyków, ozdób itp.

^b *Wyraz poprawiany.*

¹⁸⁶ rzeczy zwinięte

¹⁸⁷ Tuwalnia (wl. *tovaglia* — obrus, serweta) — pas materiału w rodzaju szerokiego ręcznika.

¹⁸⁸ Kosmaty — obrośnięty włosami; pokryty kudłami; kudłaty; włochaty.

^c *Nazwisko Żyżemski pisane przez:* „ń” („Żyżeński”).

¹⁸⁹ Postać niezidentyfikowana; zob. J. Wolff, *Kniazowie*, s. 624–629, 632 i *Regestra skarbcza*, s. 208.

¹⁹⁰ Zygmunt II Rakoczy (1544–1608), książę Siedmiogrodu w latach 1607–1608.

¹⁹¹ Ciągator — przepaska.

^d *Wyraz listwy częściej pisany przez:* „sz” („lisztwy”).

- Płócienko turskie pstre na koldrę
 Płócienko jedwabne pstre, cienkie na koldrę
 Prześcieradło turskie różnemi jedwabmi awto[wanych], na kształt
 kobierca
 Prześcieradł tureckich różnemi jedwabmi, awto[wanych] 2
 Prześcieradł tureckich czerwonym, jedwabiem awto[wanych] 2
 Wierzch czerwony aksamitny na karetę
 Kitajka czerwona na kształt pasa
 Kitajka błękitna do gotowania stołu
 Szarlatu od rękawa, sztuka 1
 Frandzle błękitnej, sztuka 1
 Książki^a ruskie, Ks[ię]cia J[ę]go M[o]ści starego
 [s. 17] Książki figurowane na pergaminie
 Trąbka z słoniowej kości
 Nohajka od Gałgi¹⁹²
 Enalogia turecka
 Czapragów¹⁹³ tureckich kosztownych, złotem turskim na czerwonym ak-
 sam[icie] awto[wanych] 2
 Czapragów tureckich kosztownych na czerwonym atłasie awtowanych
 turskim złotem 2
 Czapragów turskich kosztownych ze złotem i różnemi jedwabmi tkanych 6
 Czaparagów złotogłowowych 2, a trzeci stary
 Deki¹⁹⁴ florysowane^b, sukienne 2
 Koców na konie, sukiennych, czerwonych 4
 Deków tureckich starych 2
 Deczka kosmata na psa 1
 Kapelusz wielki w olstrze z pierzem
 Kita czapla w olstrze
 Kita *phoenixowa*¹⁹⁵ w olstrze
 Zegarów różnych wielkich i małych z kompasem od Pana Krakowskie-
 go¹⁹⁶ 24
 Zegarków ciek[n]ących¹⁹⁷ dwa
 Zegar jeden w sklepie pierwszym przy srebrze

^a Wyraz książki pisany przez: „x” i „sz” („xiąszki”).

¹⁹² Gałka — namiestnik chana tatarskiego.

¹⁹³ Czaprak (osm.–tur. *czaprak*) — przykrycie konia pod siodło; długa ozdobna kapa okrywająca konia.

¹⁹⁴ Deko — przykrycie, pokrowiec, dera, narzuta.

^b *Zapis odbiega od reguły, którą jest*: „forisowany”.

¹⁹⁵ Feniks (łac. *phoenix*) — mityczny ptak, uznawany za symbol Słońca oraz wiecznego odrodzenia życia; tzw. „rajski ptak”.

¹⁹⁶ Prawdopodobnie chodzi o zegary po poprzedniku na urządzie kaszt. krakowskiego Janusza Ostrońskiego, Sewerynie Bonerze (zm. 1592), kaszt. krakowskiego w latach 1590–1592, ostatniego z rodu Bonerów lub Sebastiana Lubomirskiego, burgrabiego krakowskiego w 1584 r. i żupnika krakowskiego w latach 1581–1592. *Regestra skarbcza*, s. 213 jest „od p. Komorowskiego”.

¹⁹⁷ Zegar ciekący, czyli piaseczny. Klepsydra.

Różne szaty i futra

- Ferezja na kształt złotogłowu, bagażą¹⁹⁸ podszyta, listwy atlasowe
 Delia¹⁹⁹ altembasu zielonego, bagażą podszyta, listwy kitajczane
 Kaftan^a turecki, teletowy
 Żupanów²⁰⁰ złotych, atlasowych 4
 Deliurek²⁰¹ atlasowych 4, żółtych 2, czerwona i biała
 Kiwiorów²⁰² szarłatnych 17, zawojów 3
 Giermak²⁰³ moskiewski felpą²⁰⁴ żółtą podszyty
 Kurta półsz[k]arłatna
 Delijka²⁰⁵ aksamitna, czarna
 [s. 18] Żupan aksamitny, czarny
 Giermak półszarłatny, adamaszkiem zielony podszyty
 Kurta czerwona, aksam[itna]
 Żupan ceglasty, aksam[itny]
 Czamara²⁰⁶ złotogłowowa, niepodszyta
 Czamara żółta, atlasowa, niepodszyta
 Obrusów sztuk 2
 Lampartów wyprawnych 108
 Tygrysów 13
 Niedźwiedzi farbowanych 2
 Lwica 1
 Kozuchów poczerewia^{b207} bobrowego 2
 Kun 39, kun białych 2
 Gronostajów 100, lisów całych 25
 Bobrów starych, wyprawnych 27, wydra 1
 Futra kuniego błam²⁰⁸ 1

¹⁹⁸ Bagażja, *bagajia* — do XVII w. w Polsce tkanina bawełniana lub jedwabna, tkana rzadko spłotem płóciennym, importowana ze Wschodu i Zachodu. Na Węgrzech w tym okresie była to tkanina bawełniana, tkana bardzo gęsta, o wątku osnowie w innych kolorach.

¹⁹⁹ Delia (tur. *degilej*, *degle* — strój z szerokimi rękawami) — dawne okrycie, rodzaj długiego płaszcza wciętego w pasie i podbitego futrem, zwykle z szerokimi rękawami i dużym kołnierzem.

^a Wyras *kaftan* pisany przez: „w” („kawtan”).

²⁰⁰ Żupan (wł. *giuppone*, ar. *dżubba* — spodnia szata bawełniana) — staropolski ubiór męski, zapinany na haftki, guzy lub szamerowowany, ze stojącym kołnierzykiem i wąskimi rękawami, z tyłu fałdowany; noszony przez szlachtę.

²⁰¹ Deliurek od delia; zob. przyp. 199.

²⁰² Kiwior — rodzaj wysokiej a szerokiej czapki, kołpak.

²⁰³ Giermak — długa suknia zwierzchnia; sukmana, czamara.

²⁰⁴ Felpa (wł. *felpa*) — noszona dawniej połyskliwa tkanina jedwabna albo jedwabno-welniana; gatunek aksamitu.

²⁰⁵ Delijka — od delia; zob. przyp. 199.

²⁰⁶ Czamara (może od wł. *acciamarra* — kozuch, długa suknia) — dawne męskie ubranie wierzchnie, szamerowane, zapinane pod szyją.

^b *Zapis w podstawie: „po-czerewia”.*

²⁰⁷ Podczerewie — futro z brzucha.

²⁰⁸ Błam — materiał kuśnierski ze zszytych brzegiem skór futerkowych, służący m.in. do podszycia płaszcza lub uszycia futra; również sztuka futra pewnej miary oraz kawał, płat tkaniny.

- Futra popielicego²⁰⁹ błamów 5
 Futra lisiego błam 1
 Wilków czarnych 2, mały trzeci
 Wilków prostych 5
 Futra barankowego błamów 2
 Skórka sarnia biała, wyprawna
 Rękaw²¹⁰ kunich ogonków
 Pończochy czerwone, falendyszowe, kotami podszyte
 Janczarek 14, prochowica 1, rogowa
 Muszkietów 5, rusznic 3, półhaków²¹¹ hajduckich²¹² 2
 Łuk turecki na błękitnym polu 1, na białym 2
 Łuk i szabla tatarska, szabla karabelka²¹³
 Szabla z oprawy, szabel nabijanych 2
 [s. 19] Kosturek²¹⁴ oprawny, trzciny morskich, oprawnych 2
 Laseczka oprawna, granacik²¹⁵ u niej
 Kosturek z czekanikiem, granacik we środku
 Łuków szczepańskich²¹⁶ 5
 D[zi]ało żelazne, wszystko
 Pudło z jednorożcem i sztuka jednorożcu, wielka
 Arfa²¹⁷ w zielonym olstrze
 Pudełko z bursztynem
 Kubek i łyżka serpentynowa
 Misek tureckich 2
 Róg czarny na prochowice
 Kubki drewniane w olsterku
 Skorup z ślimaków morskich²¹⁸ 2, zielona i szara

²⁰⁹ Popielica (*Glis glis*) — ssak z rodziny popielicowatych (*Gliridae*). Niegdyś zabijana dla cennego futra.

²¹⁰ Rękaw — od XV w. okrycie ramion i rąk, początkowo łączone z ubiorem lub przypinane, także krótki (okrycie ramion), krojony z szerokości wąskiej tkaniny.

²¹¹ Półhak — krótka ręczna broń polna stawiana na hakach.

²¹² Hajduk — żołnierz piechoty węgierskiej wprowadzony do Polski przez Stefana Batorego; szeregowy żołnierz wojska polskiego w XVI–XVII w.; na dworach magnackich: służący, lokaj w stroju węgierskim.

²¹³ Karabelka (*Kerbela*, miasto arabskie w Iraku) — lekka, ozdobna, krzywa szabla noszona przez szlachtę polską głównie podczas uroczystości. Najstarsze użycie w źródłach nazwy „karabela” (13–14 IV 1620 r.), zob. S. Życiński, *Karabela w źródłach archiwalnych Archiwum Głównego Akt Dawnych*, MHA, t. 1, Warszawa–Łódź 1985, s. 133, gdzie podaje za najstarsze użycie — 15 VII 1633 r. w inwentarzu skarbcza w Lubczu Krzysztofa Radziwiłła (1585–1640), późniejszego woj. wileńskiego i hetmana w lit., AGAD, AR dz. XXVI, nr 45, s. 15, poz. 20.

²¹⁴ Kostur, kosturek — laska z wierzchem z kości słoniowej lub z metalu.

²¹⁵ Od granaty (łac. *granatus* — owoc granatu, co wskazuje na podobieństwo kamieni do ziaren owocu granatu) — grupa minerałów zaliczana do gromady krzemianów. W grupie granatów można napotkać wszystkie odcienie barw z wyjątkiem niebieskiej; najczęściej spotykane są odcienie od pomarańczowego do fioletowego.

²¹⁶ Łuk — ręczna broń miotająca zrobiona w Szczepanowie [?].

²¹⁷ harfa

²¹⁸ Może: amonity, amonitowate (*Ammonoidea*) — podgromada wymarłych głowonogów (*Cephalopoda*), przeważnie o symetrycznej, płaskospiralnej skorupie; skamieniałość.

- Warcaby turskie 2
 Warcaby z kością sadzone 1
 Baldehin²¹⁹ turski
 Skór łosich i jelenich, wyprawnych 8
 Skór łosich z sierścią, wyprawnych 4, u dwóch po 4 kopyta, a u dwóch po trzy kopyta
 Niedźwiedzi 3
 Książ *de SS. Trinitate*²²⁰ beczek 2, introligowanych 6
 Barwy hajduków opatowskich²²¹ par 36
 Opończ²²² prostych, pilśnianych 15
 Derch²²³ na konie 9
 Luźników 65, i takej 100 nie walonych
 Kozuchów baranich 49, butów^a par 40
 Krajki²²⁴, becзка 1
 Juchtów zielonych 10
 Szorow²²⁵ na konie 2, bez 6 uzd, bez 6 ryngontów²²⁶
 Skrzyń zielonych 3
 Jaszczów²²⁷ z zamkami 4
 Ortów²²⁸ rozpiętych²²⁹ 3
 [s. 20] Pudło z marmurowymi sztukami
 Sadła²³⁰ niedźwiedz[i]e, żółci i stroje bobrowe
 Skórek sarnich na irchę²³¹ wyprawnych
 Skór jelenich nie wyprawnych, bez rogów 6
 Skór jeleni z rogami, niewyprawnych 3

---

²¹⁹ baldachim

²²⁰ Święta Trójca (łac. *Trinitas*) — chrześcijański dogmat stwierdzający, że Bóg jest Bogiem Trojnym, istniejącym jako trzy *Osoby* (gr. *hypostazy*) pozostając jednocześnie jednym Bytem.

²²¹ Opatów — miasto w pow. i woj. sandomierskim, było własnością m.in. Ostrogskich.

²²² Opończa (osm.-tur. *japundza*) — rodzaj obszernego płaszcza bez rękawów i bez peleryny chroniącego od deszczu i kurzu.

²²³ Derka (dercha) — gruby, kosmaty koc używany jako okrycie na konie; narzuta na pościel, nakrycie na nogi, zwłaszcza w podróży; dera.

^a Wyraz *buty* pisany przez: „o” („botow”).

²²⁴ Krajka — wąska taśma, gładka lub wzorzysta, zwykle wełniana lub lniana tkana na tabliczkowym krosienku, także plecionka wykonana przez pasamoników od średniowiecza. Służy jako pas lub obszycie ubioru.

²²⁵ Szor — rodzaj końskiej uprzęży.

²²⁶ Ryngort, rynkort — gurt (pas) wierzchni do podpinania kulbaki; popręg.

²²⁷ Jaszcz (ros. *jaszczyk*) — drewniane naczynie na produkty spożywcze; drewniana skrzynia, pudło, puszka, słoć, faska.

²²⁸ Ort — moneta srebrna bita w Polsce od XVII w. (równa L talara). Wprowadzono ją w Gdańsku w 1608 r. na wzór niemieckiego *ortstalara*. Początkowo bito go ze stopu o próbie 6,089 g. Od 1615 r., próba zmalała do 5,676 g. Od 1623 r. na jednego orta gdańskiego składało się od 10 do 18 gr polskich.

²²⁹ rozpiętych

²³⁰ Sadło — zwierzęca tkanka tłuszczowa. Najdelikatniejszy tłuszcz niedźwiedzia stosowany w lecznictwie.

²³¹ Ircha (łac. *hircus* — kozioł) — wyprawiona cienka skóra; rodzaj dwustronnego zamszu.

Regestr sukna

- Falendyszu czerwonego pól[s]tuczów²³² 10
- Karazj²³³ lazurowej postawów²³⁴ 100
- Błękitnej postawów 100
- Karazj czerwonej postawów 126
- Żółtej postawów 126
- Sukna brzezińskiego²³⁵, szarego, postawów 20

Regiestr rzeczy, które w drodze bywają**Skrzynia z stołowym srebrem**

- Półmisków w olstrze, tuzinów 2
- Półmisków bez olstra, kraimi²³⁶ złocistych 12
- Talerzów, kraimi złocistych bez olstra 12
- Talerzów całe złocistych 8
- Talerzów białych, srebrnych, tuzinów 3
- Talerzów czworograniastych, srebrnych 10
- Mis wielkich, kraimi złocistych 6
- Łyżek srebrnych 24
- Flasza okrągła, biała, wybijaną robotą 1
- Flasza okrągła, złocista, wybijana 1
- Fłasz srebrnych, białych 3
- Tac 2, wybijaną robotą do sałaty
- Nalewka i miednica węgierską robotą, miejscy złocista
- Nalewka i miednica złocista, niedawno kupiona
- [s. 21] Nalewka i miednica złocista, niedawno kupiona
- Kredens perłową macią oprawny
- Widły²³⁷ srebrne, miejscy złociste
- Wanienka srebrna, miejscy złocista
- Salserka graniasta, miejscy złocista
- Lichtarzów czworograniastych 4, okrągłych 2
- Tasak turecki w pokrowcu skórzanym
- Konew srebrna, biała
- Obicia kitajkowego, różnej kitajki sztuk 13
- Frantzle do niego ze złotem nitkowym sztuka 1
- Frantzle samo jedwabnej sztuka 1
- Aksamity na stół 3, zielony 1, czerwonych 2

²³² Półstuczka — staropolska miara sukna równa 6 łokciom; lub połowa sztuki materiału; zob. przyp. 234.

²³³ Karazja (ang. *kersey*; prawdopodobnie od nazwy miejscowości) — tania gruba tkanina z wełny czesankowej importowana do Polski z Europy Zachodniej, głównie z Anglii, od XIV w.; lub sukmana krakowska; kierzja.

²³⁴ Postaw (sztuka tkaniny) — ilość tkaniny, jaka mogła być wyprodukowana na krośnie poziomym, o długości od kilkunastu do 100 łokci. Postawy sukna wynosiły zwykle 25–40 łokci, natomiast sztuka płótna miała rozmałą długość.

²³⁵ Sukno brzezińskie (Brzeziny — miasto w woj. łęczyckim) słynęło w XVI i XVII w. ze swej jakości.

²³⁶ częściowo

²³⁷ widelce

Antyporty²³⁸ na drzwi 2
 Kobierców adziamskich, zielonych 2
 Opon²³⁹ nowych, zielonych zwierzęty 8
 Opon nowych z osobami 8
 Opon nowych, wąskich 8
 Opon nowych, małych 4
 Opon od kredencerczów²⁴⁰ 8
 Kiru²⁴¹ czerwonego, postaw na ławy 1

Skrzynia z aparatami kościelnymi²⁴²

Ornat²⁴³ złotogłowy 1
 Ornat altembasowy, biały 1
 Ornatów aksamitnych 2, brunatny i zielony
*Antepedium*²⁴⁴ złotogłowe z altembasem
 Krzyż^a złocisty, srebrny
 Kielich z patyną²⁴⁵, złocisty, srebrny
 Ampułki srebrne, złociste
*Pixis*²⁴⁶ do chowania hostii, miejszy złocista, *Crucifix* srebrny na wierzchu
 [s. 22] Obrazów moskiewskich²⁴⁷ składanych 2
 Mszał²⁴⁸, *portater*²⁴⁹, obrusy, alby²⁵⁰, i różne aparaty do mszej ś[więtej]
 należące

Rejestr rzeczy przy kredencerczach

Pólmisków srebrnych 42

²³⁸ zasłony

²³⁹ Opona — zasłona okrywająca, opinająca coś, tkanina ozdobna; okrycie, pokrowiec, powłoka.

²⁴⁰ Kredencercz (wł. *credenziere*, niem. *Kredenczer*) — sługa mający w swej pieczy kredens, podający do stołu; sługa podający kielichy; podczasy.

²⁴¹ Kir (z niem. *Kern*) — grube sukno gorszego gatunku, najczęściej szare lub czarne, produkowane na Śląsku od XVI w., w XVII w. używane głównie na ubiory żałobne oraz do obijania pomieszczeń, powozów, przykrywania koni w czasie pogrzebów; z czasem określenie kir stosowano do wszystkich czarnych tkanin.

²⁴² Aparaty kościelne — przedmioty służące do celów liturgicznych; aparaty kościelne obejmują cztery zasadnicze grupy: 1) urządzenie ołtarza; 2) naczynia liturgiczne; 3) paramenty; 4) odznaki liturgiczne.

²⁴³ Ornat (łac. *ornatus* — odzienie) — w liturgii rzymskiej: wierzchnia szata, zwykle z drogich tkanin i haftowana, wkładana przez głowę, używana przez księdza podczas odprawiania mszy.

²⁴⁴ *Antepedium* zmienione z *Antependium* (łac. kośc. *ante* — przed, *pendeo* — wiszę), *frontale* — przednia zasłona lub ściana mensy ołtarzowej.

^a Wyras krzyż *pisany* przez: „sz” („krzysz”).

²⁴⁵ Patena (łac. *patena* — płaska misa) — płaski talerzyk, zwykle złoty lub pozłacany, na którym kładzie się Hostię w czasie mszy.

²⁴⁶ *Pyxis* — jest to mała puszką do przechowywania komunikantów w bursie, czyli kwadratowym pojemniku w którym kapłan zanosi komunię do chorych.

²⁴⁷ Ikona (gr. *εικων*, *eikón* oznaczające obraz) — obraz sakralny, powstały w kręgu kultury bizantyńskiej wyobrażający postacie świętych, sceny z ich życia, sceny biblijne lub liturgiczno-symbolicznej. Charakterystyczna dla chrześcijaństwa Kościołów wschodnich, w tym prawosławnego i greckokatolickiego.

²⁴⁸ Mszał (łac. kośc. *missale*) — księga liturgiczna, z której i według której odprawia ksiądz mszę.

²⁴⁹ Portatyl (śred.-łac. *portatile*) — ołtarzyk przenośny, w kształcie kamiennej tablicy, z relikwiami, zastępujący stały ołtarz lub kładziony w czasie odprawiania mszy na ołtarzu nie poświęconym.

²⁵⁰ Alba [łac. *alba* (*vestis*) — biała (szata)] — długa, biała szata jako część katolickiego stroju liturgicznego, na którą wkłada się ornat.

Talerzów srebrnych 46
 Łyżek srebrnych 52
 Nalewek srebrnych 2, miednic 2
 Mis wielkich, srebrnych 5, lichtarzów 7
 Opon 15, kobierców 4, welensów 14
 Kilimy i szotki²⁵¹
^aCyny ..., półmisków ..., mis ...,
 Talerzów ...^a
 W pokoju miednica srebrna i nalewka wielka
 Lichtarzów srebrnych 2

Taki register oddałem Ks[ie]ciu Je[g]lo M[o]ści z podpisem swym d[ie] 14 Aprilis A[nn]o 1620.

[s. 23] **Registr rzeczy, które po tym przybyły. Die 24 Junii przysłał Ks[ia]że Je[g]lo Mość**

Monety baryłę w której F. 10666/20
 Roztruchan wielki, złocisty z pokrywką
 Roztruchan złocistych, składany
 Ferezja złotogłowowa, stara
 Skrzynia z obiciem kitajkowym
 Obrusów sztuk 2
 Janczarka²⁵² srebrem nabijana, miarka srebrna na stemplu²⁵³
 Rusznica ptasza²⁵⁴, stara
 Pól[h]ak, szabla hajducka, i szabla goła²⁵⁵

Die 14 Julii znowu przysłał Ks[ia]żę Je[g]lo M[o]ść monety baryłę w której F. 10000

Skór jelenich i sarnich wyprawnych 11
 Muszkietów para
 A na te rzeczy dałem kwit^b.

[s. 24] ^{de}Listy zostały po niebos[zc]yku Panu Wileńskim^{256c}

N 1^d
^{fe}N° 2^e
 N° 2. Fasc. 11 Spraw różnych^f.

²⁵¹ Od szot (niem. *Schot*) — linia służąca do ściągania lub luzowania żagla.

^{a-a} Zostawione puste miejsca na liczebniki.

²⁵² Janczarka — lekka strzelba z długą lufą pochodzenia wschodniego (broń janczarów tureckich), o charakterystycznej kolbie, w przekroju o kształcie pięcioboku; zazwyczaj bogato zdobiona inkrustacją i okuciami oraz ozdobiona frędzlami.

²⁵³ z odbitym znakiem (próbą)

²⁵⁴ Rusznica (czes. *ručnice*) — ręczna broń palna o długiej lufie (w tym przypadku przeznaczonej na polowanie na ptaki), używana w polu, w odróżnieniu od hakownic, które stosowano do obrony murów.

²⁵⁵ nieoprawna

^b Wyras kwit pisany: „quith”.

²⁵⁶ Janusz Radziwiłł, od 1618 r. kaszt. wileński.

^{c-c} Tekst podkreślony i przekreślony.

^{d-d} Dwa powyższe wersy pisane odwrotnie.

^{e-e} Przekreślone dwukrotnie.

^{f-f} Dwa powyższe wersy pisane prostopadle.

Rafał Jankowski, Inventory of Movable Goods of Janusz Ostrogski (1554–1620), Castellan of Cracow, stored at the Ćmielów castle in 1620

Summary

Many modern historians are asking themselves what remained after the Ostrogski Family — one of the most important and most prominent aristocratic families of Poland? It is certain that the vast estates passed through the daughters of Alexander (1570–1603), Voivode (governor) of Volhynia and Janusz Ostrogski (1554–1620), the castellan (commander) of Cracow to the Lubomirski, Chodkiewicz, Zamoyski, Radziwiłł and Zasławski Families. Later, through the various marriages, Ostrogski estates enriched the Sanguszko, Wisniowiecki, Jabłonowscy families and many other noble and aristocratic families. After 1870, the rich Ostrogski family archive was destroyed (and still we do not know in what circumstances). The archiw was in possession of the Lubomirskis in Dubno, and then in Dermań. Only remains of this archives survived as a parts of the other magnates and nobility archives. Released here *Inventory of movable goods of Janusz Ostrogski (1554–1620), Castellan of Cracow, stored at the Ćmielów castle in 1620* is a modest attempt to present what the last male representative of the wealthiest aristocratic family in Poland of that period possessed in one of his treasures on the eve of his death.